

TARTU ÜLIKOOL
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Kaidi Mõts

EESTI RAHVA MUUSEUMI VANAVARA JA
TEATMEMATERJALI KOGUMISE
EKSPEDITSIOONID AASTATEL 1957–1958

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof. Tõnu Tannberg

TARTU 2015

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
I. Ekspeditsioonide liikmed, nende uuritavad teemad ja publikatsioonid.....	7
II. Kogumistöö piirkonnad.....	16
III. Vanavara ja teatmematerjali kogumine	19
IV. Ekspeditsiooni logistika.....	25
V. Suhtumine kultuuriainese kogujatesse.....	30
Kokkuvõte.....	37
Allikad ja kirjandus.....	39
Summary.....	48
Lisad.....	51

SISSEJUHATUS

1909. aastal loodud Eesti Rahva Muuseum (ERM) tegutses rahva toel eraõigusliku organisatsioonina kuni kogud kasvasid nii suureks, et vajati regulaarset riigi poolset toetust. 1931. aastal sai muuseumist riigi osalusega sihtasutus¹ ja seda kuni 1940. aastani kui nõukogude võimu poolt muuseum riigistati² ning jagati kaheks iseseisvaks asutuseks: Riiklikuks Etnograafiamuuseumiks ja Riiklikuks Kirjandusmuuseumiks.³ Ajavahemikul 1946–1963 kuulus Eesti Rahva Muuseum Eesti NSV Teaduste Akadeemia (TA) asutuste süsteemi ning käesoleva töö uuritaval perioodil kandis Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi (1952–1963) nime. Olenemata ajast või riigikorrast on muuseum seotud ühiskonnaga. Rahvusvahelise muuseuminõukogu (International Council of Museums) muuseumidefinitsioon ütleb, et muuseum on ühiskonna ja selle arengu teenistuses olev üldsusele avatud alalise iseloomuga mittetulunduslik asutus, mis kogub, konserveerib, uurib, vahendab ja eksponeerib inimese ja tema elukeskkonnaga seotud materiaalsel ja immateriaalsel pärandit hariduse, õppimise ja elamuse saamise eesmärgil.⁴

Muuseum ei saa eksisteerida ilma kogudeta ning nende üheks oluliseks täiendamise viisiks on olnud kaduva kultuuriainese kogumise ekspeditsioonide⁵ korraldamine. Vanavara kogumisest muuseumi loomise perioodil ja algaastatel kirjutab muude teemade kõrval Piret Õunapuu oma doktoritöös „Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine“.⁶ ERMi poolt välja antavas sarjas „Vanavara kogumisretkedelt“ ilmunud kümme väikeseformaadilist raamatut on valik varasemasse perioodi (1888–1920) jäänud välitööde päevikute väljavõtteid ühes korrajate tutvustustega. Aleksei Petersoni „Udmurdi päevikud“⁷ koondab tema 1977–1989 aasta

¹ Sihtasutise „Eesti Rahva Muuseumi“ põhikiri. Vabariigi Valitsuse poolt 11. veebruaril 1931 kinnitatud. – *Riigi Teataja Lisa*, 1931, nr 16. Lk 454–456.

² Eramuuseumide riigistamise seadus. Antud Vabariigi Presidendi dekreedina 23. augustil 1940. a. – *Riigi Teataja*, 1940, nr 109, art 1105.

³ ENSV Rahvakomissaride Nõukogu otsus 11. septembril 1940. – *ENSV Teataja*, 1940 nr 8, art 66.

⁴ International Council of Museums (Museum Definition) <http://icom.museum/the-vision/museum-definition.html>, vaadatud: 12.03.2015.

⁵ Sõnakorduste vältimiseks kasutatakse käesolevas töös ekspeditsiooniga samatähenduslikult ka sõnu välitöö ja kogumistö.

⁶ Õunapuu, Piret. Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2011.

⁷ Peterson, Aleksei. Udmurdi päevik. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2006.

Udmurtia ekspeditsioonipäevikute väljavõtteid. Autorile teadaolevalt ei ole nõukogude perioodi ERMi Eesti siseste ekspeditsioonide kohta uurimustöid kirjutatud.

Globaliseeruv maailmas on oht kaotada sidet oma rahvakultuuriga, seetõttu peab autor oluliseks kirjutada inimestest, kes on seda kogunud ning ka vanavara talletavatest institutsioonidest. Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on anda ülevaade 1957. ja 1958. aastal toimunud Eesti Rahva Muuseumi välitöödest: tutvustada ekspeditsioonidel viibinud muuseumi teaduslike töötajaid, uurida millistes piirkondades toimusid kogumistööd, mida muuseumile otsiti ning ekspeditsioonipäevikutele tuginedes kajastada eluolu ekspeditsioonil ja rahva suhtumist kultuuriainese kogujatesse. Peamiseks uurimisküsimuseks on, kuidas Eesti Rahva Muuseum viis läbi kaduva kultuuriainese kogumisi 1957. ja 1958. aastal. Uurimistöö keskendub muuseumist kogumistööle saadetud teaduslikele töötajatele.

Uuritavad aastad on valitud seetõttu, et siis toimus murrang muuseumi korraldatud ekspeditsioonides. Just nendel aastatel otsustati hakata kogumistööle taas hoogu andma ja ekspeditsiooni päevikute pidamine muutus kohustuslikuks. Muuseumi algaastail oli ainelise vanavara korjamise toimkonna⁸ juhatajaks kunstnik Kristjan Raud, kes nõudis korjajatel kõige muu kõrvalt korjamispäeviku pidamist, kuhu tuli märkida ekspeditsiooni marsruut s.t. läbi käidud külad ja talud, saamata jäänud esemed, ilmastikuolud, kohalike inimeste suhtumine korjajatesse ning üldised etnograafilised tähelepanekud olmest.⁹ Aastatega ekspeditsioonipäevikute kirjutamine soikus ning sama juhtus ilmasõdade ajal ja järel kaduva kultuuriainese kogumisega. Alles 1957. aastal taastati nõue täita ekspeditsioonipäevikuid ning lisaks tehti muuseumi osakonnajuhatajale kohustuseks kontrollida ekspeditsioonilt tulijatelt päeviku olemasolu.¹⁰ Teise maailmasõja järgsetel aastatel oli ERM hõivatud oma evakueeritud varade kokku kogumisega ning kogude korrastamisega, mistõttu ekspeditsioonide korraldamine jäi tahaplaanile.¹¹ Sellele järgnes 1950. aastal juhtiva kaadri välja

⁸ Õunapuu, P. Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. Lk 192.

⁹ Peterson, Aleksei. Varait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Tallinn: Valgus, 1986. Lk 49.

¹⁰ ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi teaduslike töötajate koosolekute protokollide raamat 19.II 1955 – 8.XII 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 99. L 33.

¹¹ Viires, Ants. Elukogemusi Eesti NSV algaegadel. – *Tuna* nr 4 (29). Tallinn, 2005. Lk 123.

vahetamine vähese erialase ettevalmistusega inimeste vastu, mis samuti pärssis kogumistööd.¹² Alles 1958. aastal võttis muuseum kogude täiendamise tõsiselt käsile.

Käesoleva uurimustöö kirjutamisel tugines autor valdavalt Eesti Rahva Muuseumi arhiivis (ERM A) olevatele tööplaanidele, koosolekute protokollidele ja isikutoimikutele ning muuseumi topograafilises arhiivis (ERM TA) asuvatele ekspeditsiooni päevikutele. 1957. ja 1958. aastal laekus ERMi topograafilisse arhiivi 23 ekspeditsioonipäevikut, neist 20 päevikut 1958. aastal. Olgu võrdluseks toodud aastad 1940–1956, mil ERMi topograafilisse arhiivi laekus 17 aasta jooksul vaid 12 päevikut. Päevikud on hästi säilinud ja üsna ladusalt loetavad. Ühel ja samal ekspeditsioonil koos liikudes võisid ERMi töötajad kirjutada ühise matkapäeviku. Kui liikumine toimus suhteliselt koos (ühes külas – koos mindi, koos tuldi), aga erinevates taludes, siis ei olnud ühine matkapäevik mõeldav.

Kohene ekspeditsioonipäevikute kontroll sundis päevikuid täitma jooksvalt või vähemalt ekspeditsioonil oleku ajal, kui emotsioonid olid veel värsked. Tõenäoliselt poliitiliste olude ja ühiskonnas valitsenud ideoloogia tõttu (vaatamata sellele, et ideoloogiline surve oli selleks ajaks muuseumile nõrgenenud) jäeti palju ka ütlemata. Kokkuvõtvalt peab autor siiski 1957. ja 1958. aasta päevikuid suhteliselt objektiivseks allikaks. Päevikuid on senistes uurimistöödes kasutatud väga harva ja juhuslikult, kuna neid ei ole peetud võrdväärseks tõeliste, „teaduslike“ etnograafiliste allikatega. Enamasti piirdub päevikute sisu olmetõikadega välitöö argipäevast.¹³ Käesoleva uurimistöö jaoks on aga just see osa päevikutest kõige olulisem.

Põhjalik Eesti Rahva Muuseumi tervikajalugu on veel kirjutamata. Küll aga on sellega algust teinud Piret Õunapuu 2011. aastal kaitstud doktoritööga „Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine“¹⁴, mis hõlmab muuseumi loomist ja esimesi tegevusaastaid 1909–1918. Kõige uuem muuseumi ajalugu käsitlev kokkuvõtte on Piret Õunapuu koostatud rohke pildimaterjaliga „Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat“¹⁵, mis pärineb ERMi juubeliaastast 2009. Raamat annab üldise ülevaate muuseumi tegevustest erinevatel ajaperioodidel. Samal aastal ilmus ERMile pühendatud erinumber ajakirjas

¹² Peterson, A. Varaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Lk 19.

¹³ Pärdi, Heiki. Eesti etnoloogide aukartus elu ees: välitööpäevikud kultuuriuurimise allikana. – *Allikad ja uurimused*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1995. Lk 71.

¹⁴ Õunapuu, P. Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine.

¹⁵ Õunapuu, Piret. Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2009.

Akadeemia. Muuseumi direktorina koostas Aleksei Peterson¹⁶ rohke pildimaterjaliga muuseumit ja selle kogusid tutvustavaid raamatuid, millest kaks kandsid sama nime „Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum“ (1964, 1970).¹⁷ Viimane sarnaneb olemuselt eelnevaga, kuid on ometi uuesti kirjutatud ning välja on vahetatud pildimaterjal. Sama autori sulest pärineb 1986. aastal ilmunud „Varaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest“¹⁸. Kõigis eelmainitud Aleksei Petersoni raamatutes on põgusalt juttu ka kogumistööst. ERMi loomisest ja alguse aastatest on rohkem ja põhjalikumalt kirjutatud, kui hilisematest perioodidest.

Kuigi vanavara korjajad tegelesid mingil määral muuseumile kaastöö tegemiseks korrespondentide värbamisega, ei ole käesolevas bakalaureusetöös antud teema kajastatud, samuti ei ole töös käsitletud muuseumi poolt koostatud küsimuslehti. Nende teemade kaasamine oleks suurendanud uurimustöö mahtu või muutnud kajastatavad peatükid pealiskaudsemaks.

Töö koosneb sissejuhatuses, viiest peatükist ja kokkuvõttest. Bakalaureusetöö esimeses peatükis antakse ülevaade 1957. ja 1958. aastal kogumistööd teinud ERMi töötajatest. Tutvustatakse nende uuritavaid teemasid ning märkimist leiavad ka publikatsioonid. Teises peatükis tuuakse välja ekspeditsioonide piirkonnad. Peatükk on seotud kahe lisaga, milles esitatakse kogumispiirkonnad ja -ajad isikute lõikes (lisad 1–2). Kolmandas peatükis selgitatakse, milliste esemete kogumisele rõhuti ning antakse üldine ülevaade ekspeditsioonidelt kaasa toodud esemetest. Neljandas peatükis uuritakse eluolu välitöödel: kuidas liiguti ringi ning kuhu oli ööbimine organiseeritud. Käsitlemist leiab muuseumi poolt kaasa antud varustus. Viimane peatükk keskendub rahva suhtumisele muuseumi töötajatesse kui vanavara korjajatesse.

¹⁶ ERMi direktor aastatel 1958–1992.

¹⁷ Peterson, Aleksei. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Valgus, 1964; Peterson, Aleksei. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Valgus, 1970.

¹⁸ Peterson, A. Varaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest.

I peatükk
EKSPEDITSIOONIDE LIIKMED, NENDE UURITAVAD TEEMAD JA
PUBLIKATSIOONID

Ekspeditsioonide liikmeteks olid valdavalt muuseumi teadurid ehk nagu tollal neid nimetati: teaduslikud töötajad või teaduslikud kaastöötajad. Lisaks neile osalesid uuritaval perioodil välitöödel kaduvat kultuuriainest kogumas muuseumi fotograaf Uudu Rips ning joonistajad – Tartu Kunstiinstituudist Linda Rajassaar ja ERMi kunstnik Hugo Kajara. Antud peatükis keskendutakse välitöödel päevikuid pidanud ERMi töötajatele, keda oli uuritaval perioodil kokku üheksa, neist neli – Tamara Habicht, Ildike Liiv, Vilve Kalits ja Tiina Võti osalesid nii 1957. kui 1958. aastal välitöödel. Grigori Kaljuvee, Arved Luts, Endla Lõoke, Aino Voolmaa ja Uudu Rips osalesid erinevalt eelpool mainituist aga vaid 1958. aasta ekspeditsioonidel.

Alljärgnevalt tutvustatakse üheksat 1957. ja 1958. aasta ekspeditsioonidel osalenud kaduva kultuuriainese kogujat.

Tamara Habicht (snd Preobraženski, eestist. Paevere) (1918–2001) õppis esimest korda Tartu Ülikoolis¹⁹ (TÜ) aastatel 1936–1942 õppides filosoofiateaduskonnas, valides erialaks eesti keele, eesti ja üldise kirjanduse, inglise filoloogia ja rahvaluule.²⁰ Õpingutele järgnes paariaastane toimetajatöö Postimehe juures, kus ta oli kultuuriosakonnas tehniline toimetaja tõlkimise ja korrektuuri alal. ERMi asus Habicht püsivalt tööle 1946. aasta mais (töösuhe ERMiga oli tegelikult alanud poolteist aastat varem, kuid vahepeal katkenud), olles mõned kuud fondide valvuri ametikohal, seejärel jätkas õige pea teadusliku kaastöötajana ja juba 1947. aasta algusest vanema teadusliku kaastöötajana.²¹ Ühtlasi lõpetas ta töö kõrvalt mittestatsionaarselt 1950. aastal TÜ teist korda filoloogina.²² Habicht töötas lühemat aega ka korrespondentide võrgu juhina ning rahvakunsti ja elatusalade osakonna juhatajana.²³ Enne lõplikule pensionile jäämist oli aastatel 1979–1985 ajuti abitöödel.²⁴

¹⁹ Tartu Ülikool kandis aastatel 1940–1941 ning 1944–1989 nime Tartu Riiklik Ülikool. Antud töös kasutatakse läbivalt Tartu Ülikooli (TÜ) nime.

²⁰ Habicht, Tamara Mihhaili t isikutoimik. Eesti Rahva Muuseumi arhiiv (ERM A) f 1, n 2k, s 320. L 7.

²¹ Samas. L 5.

²² Samas. L 13.

²³ Samas. L 31, 33.

²⁴ Sikka, Toivo. In memoriam, Tamara Habicht. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLV*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2001. Lk 256.

Teadustöö vallas spetsialiseerus ta taluarhitektuuri uurimisele ja jäädvustamisele, sel teemal kaitses 1965. aastal ka väitekirja „Kagu-Eesti taluehitused XIX sajandi teisel poolel – XX sajandi algul“ ajalookandidaadi kraadi saamiseks.²⁵ Tema sulest on lisaks monograafiatele „Rehielamu Kagu-Eestis 19. sajandi teisel poolel“ (1961)²⁶, „Eesti saun“ (1972²⁷ ja 2008²⁸) ja „Rahvapärane arhitektuur“ (1977)²⁹ ilmunud ERMi aastaraamatutes artikleid eesti taluarhitektuurist.³⁰

Vilve Kalits (sünd Tammsalu) (1926–1992) omandas kõrghariduse 1952. aastal TÜs ajaloo alal. Kuna tema ema oli represseeritud, siis erialast tööd õnnestus tal saada alles paar aastat pärast ülikooli lõpetamist 1954. aastal ERMi tööle asudes. Algul töötas ta teaduri, siis peavarahoidja ametikohal ning 1966. aastast teadusdirektorina ehk, nagu tollal nimetati, direktori asetäitjana teaduslikul (või teadustöö) alal. 1971. aastal lahkus Kalits ERMist tööle Tartu Ülikooli, kuid side muuseumiga ei katkenud. Aastaraamatutes ilmusid tema artiklid ning 1990. aastast kuni surmani töötas taas ERMis vanemteaduri ametikohal.³¹ Tema uuritavateks teemadeks olid Kihnu saare elatusalad ja materiaalne kultuur. Ta on raamatute „Eesti pulmad: traditsioon ja nüüdisaeg“ (1988)³² ja „Kihnlaste elatusalad XIX sajandi keskpaigast XX sajandi keskpaigani“ (2006)³³ autoriks, neist viimane on 1963. aastal kaitsitud kandidaaditööst lühendatud versioon. Samuti on ta mitmeid artikleid avaldanud ERMi aastaraamatutes.³⁴

²⁵ Samas. Lk 255.

²⁶ Habicht, Tamara. Rehielamu Kagu-Eestis 19. sajandi teisel poolel. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafiamuuseum, 1961.

²⁷ Habicht, Tamara. Eesti saun. Tallinn: Valgus, 1972.

²⁸ Habicht, Tamara. Eesti saun. Tallinn: Ilo, 2008.

²⁹ Habicht, Tamara. Rahvapärane arhitektuur. Tallinn: Kunst, 1977.

³⁰ Habicht, Tamara. Taluõuest ja mõnedest kõrvalhoonetest Kagu-Eestis XIX sajandi teisel poolel. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 88–152. Habicht, T. Materjale Pihkva oblasti eesti asukate ehitustest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 63–100. Habicht, T. Laudad Kagu-Eestis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 55–101. Habicht, T. Veiselaut Eestis 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII*. Tallinn: Valgus, 1973. Lk 54–100. Habicht, T. Ehiselementidest eesti taluarhitektuuris. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 126–169. Habicht, T. Materjale elamu ja elamusisustuse kohta Jakob Hurda rahvaluulekogudes. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 1984. Lk 131–172.

³¹ In memoriam, Vilve Kalits. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XL*. Peatoimetaja Heiki Pärdi. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1994. Lk 220–221.

³² Kalits, Vilve. Eesti pulmad: traditsioon ja nüüdisaeg. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.

³³ Kalits, Vilve. Kihnlaste elatusalad XIX sajandi keskpaigast XX sajandi keskpaigani. Kihnu: Sihtasutus Kihnu Kultuuriruum, 2006.

³⁴ Kalits, Vilve. Kihnlaste kalastusest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 166–202. Kalits, V. Kihnlaste kiviveost. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 169–190. Kalits, V. Kihnlaste

Seoses tööga ülikoolis, ei olnud Kalitsa viimased artiklid ERMi aastaraamatutes enam seotud tema uuritavate teemadega muuseumi päevilt.

Ildike(-Ahutar) Liiv (hilisem Jaagosild) (sünd 1933) lõpetas TÜ 1956. aastal etnograafina ja asus 1957. aastal ERMi tööle vanemteaduri ametikohale, hiljem töötas veel peavarahoidja ja teadusdirektorina. Pärast muuseumist lahkumist 1973. aastal asus tööle Eesti Põllumajandusmuuseumisse. Neil päevil oli seotud Alatskivi vallas Juhan Liivi sünnikohas muuseumi asutamisega, millega on tal, lisaks üldisele huvile, ka isiklikum side. Nimelt on Ildike Juhan Liivi venna Jakobi pojatütar. Tema huvi muuseumides toimuva vastu on säilinud ka pensionieas, mil oli ajakirja Muuseum tegevtoimetajaks³⁵ ja näiteks vabatahtlikuna ERMi Raadi värvamaja infopunktis valves.³⁶

ERMis töötades uuris loomade karjatamist ja loomapidamisruume ning muuseumi kogusid. Oma uuritavatel teemadel on avaldanud artikleid ERMi aastaraamatutes.³⁷ Laiemale lugejaskonnale kirjutatud kolmeosalise artikli „Loomade karjatamine endisajal“ avaldas ajakirjas Maakodu.³⁸

Tiina (Leonora) Võti (1919–2007) puutus ekspeditsioonitööga kokku juba 1940. aastal, mil ERMi stipendiaadina viibis Vaivara kihelkonnas teatmematerjali kogumas.³⁹ Ametlikult aga töötas ERMis 1945. aastast kuni 1975. aastani, mil siirdus

meresõitudest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 80–98. Kalits, V. Kaasaegsete pulmade kujunemisloost. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 7–28. Kalits, V. Tähtpäevatradsioonide kujunemisest Tartu Riiklikus Ülikoolis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 250–264. Kalits, V. Töökollektiivide hinnangud töötraditsioonidele. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIII*. Tallinn: Valgus, 1983. Lk 23–29.

³⁵ Ildike Jaagosild – 70. – *Muuseum* nr 2 (15). Peatoimetaja Aleksei Peterson, (tegevtoimetaja Ildike Jaagosild). Tartu: Eesti Muuseumiühing, 2003. Lk 45.

³⁶ Puusemp, Ene. Hulk võib kergesti ühte aidata. – *Värat* nr 2 (6), 8. oktoober 2009. Lk 3.

³⁷ Liiv, Ildike. Ühiskarjatamisest Saaremaal. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 38–79. Jaagosild, I. Loomade ajutisest pidamisest rehetoas. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1965. Lk 87–106. Jaagosild, I. Loomade karjatamine Nõukogude Eesti külas. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 272–295. Jaagosild, I. Rehealune talvise loomapidamisruumina Lääne-Eestis ja saartel. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 40–62. Jaagosild, I. Laudad Lääne-Eestis ja saartel. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, 1969. Lk 163–194. Jaagosild, I. Etnograafiamuuseumi esemekogude täiendamine a. 1966–1970. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVI*. Tallinn: Valgus, 1972. Lk 276–296. Jaagosild, I. Uued esemed Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi kogudes. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII*. Tallinn: Valgus, 1973. Lk 272–288.

³⁸ Jaagosild, Ildike. Loomade karjatamine endisajal. – *Maakodu*, 1996, nr 5. Lk 26–27. Jaagosild, I. Loomade karjatamine endisajal. – *Maakodu*, 1996, nr 7. Lk 24. Jaagosild, I. Loomade karjatamine endisajal. – *Maakodu*, 1996, nr 8. Lk 13.

³⁹ Isiklik toimik Võti, Tiina Jaani t. ERM A f 1, n 2k, s 286. L 11 p.

pensionile.⁴⁰ ERMis alustas Võti teadusliku kaastöötajana, paari aasta möödudes jätkas vanem teadusliku kaastöötajana ning 1971. aastast fondide osakonna juhatajana.⁴¹ 1974. aasta oktoobrist soovis ta jääda vanaduspensionile, kuid samas esitas avalduse fondide osakonna juhataja ametikohal jätkamiseks kaheks kuuks.⁴² 1975. aasta veebruaris järgnes teine kahekuuline töötükk bibliograafi ametikohal ning sama aasta sügisel tuli kolmaski, olles väga lühikest aega ERMis kütja ametikohal.⁴³ Töö kõrvalt õppides sai ajaloolase-etnograafi hariduse 1953. aastal, kui lõpetas TÜ ajaloo-keeleteaduskonna etnograafia erialal.⁴⁴

Pikaajaline töö muuseumis tegi temast ühe parima puufondide tundja, eriti põhjalikult käsitles ta oma teaduslikes artiklites talumööbli arengulugu ning uuris rahvakunsti elemente nendes.⁴⁵ Avaldas kaks albumit – „Talutoa sisustus“⁴⁶ ja „Õllekannud“⁴⁷ ning uuritavatel teemadel artikleid ERMi aastaraamatutes.⁴⁸ Tema hilisemad artiklid on seotud aga välisekspeditsioonidega Samaarasse ja Volgamaale.⁴⁹

Grigori Kaljuvee (1913–1978) õppis aastatel 1935–1937 Tallinna Pedagoogiumis õpetajaametit, mida pidas kuni ERMi kultuuriloo osakonna teaduri ametikohale asumiseni 1945. aasta lõpus.⁵⁰ 1948. aastal lõpetas TÜ ajaloo-keeleteaduskonna rahvaluule erialal ning siirdus seejärel taas õpetajaametit pidama,

⁴⁰ Samas. L 7, 50.

⁴¹ Samas. L 7, 34.

⁴² Samas. L 40–42.

⁴³ Samas. L 45, 48.

⁴⁴ Samas. L 22.

⁴⁵ Peterson, A. Varaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Lk 66–67.

⁴⁶ Võti, Tiina. Talutoa sisustus. Tallinn: Kunst, 1984.

⁴⁷ Võti, Tiina. Õllekannud. Tallinn: Kunst, 1986.

⁴⁸ Võti, Tiina. Muhi kaasaegsest elamusisustusest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 176–211. Võti, T. Võru rajooni maaelamute sisustusest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 80–116. Võti, T. Lääne-Eesti saarte õllekannud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 203–234. Võti, T. Eesti talupoja toolid. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXI*. Tallinn: Valgus, 1978. Lk 103–120.

⁴⁹ Võti, Tiina. Samaara kubermangu Novousseni maakonna eesti asustuse kujunemisest (1855–1917). – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 1984. Lk 118–130. Võti, T. Samaara kubermangu Novousseni maakonna eesti asukate ehitustest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVII*. Tallinn: Valgus, 1989. Lk 104–131. Võti, T. Samaara kubermangu eestlaste pulmatraditsioonidest. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 1990. Lk 140–154. Võti, T. Volgamaa eestlaste toidust. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1992. Lk 138–155. Võti, T. Volgamaa eestlaste naiste käsitöödest. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1994. Lk 91–104. Võti, T. Volgamaa eestlaste haridus- ja kultuurielust. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLI*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1996. Lk 149–166.

⁵⁰ Kaljuvee, Grigori Jaani p isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 148. L 4 p, 5, 8.

mistõttu tekkis paus ERMis töötamisel kuni aastani 1954.⁵¹ Uuesti ERMi asudes alustas massilise kultuuritöö osakonna juhatajana.⁵² Kuna kirk pedagoogilise töö vastu oli sedavõrd suur, jätkas samal ajal kohakaaslusega õpetajaameti pidamist.⁵³ Kahel viimasel ERMis töötatud aastal oli teadusliku töötaja ametikohal kuni 1965. aastani, mil lahkus muuseumist lõplikult pedagoogilisele tööle.⁵⁴ 1972. aastal kaitses TÜs pedagoogika erialal ka kandidaadiväitekirja.⁵⁵

Oma uurimustöodes keskendus rahvapärasele lastekasvatusele. Avaldatud kirjatööde poolest jääb oma ERMi kolleegidele alla. Tema sulest on ilmunud raamat „Eesti rahvapäraseid mänguasju“ (1964)⁵⁶ ning mõned artiklid ERMi aastaraamatutes.⁵⁷

Arved Luts (1929–2005), omades TÜ ajaloolase diplomit ja läbinud Eesti NSV TA Ajaloo Instituudis aspirantuuri etnograafia alal, asus 1958. aastal muuseumisse teadurina tööle, ning juba aasta hiljem sai temast ekspositsiooni osakonna juhataja.⁵⁸ Sellele ametikohale jäi Luts kuni muuseumist lahkumiseni 1972. aastal.⁵⁹ Edasi jätkas teenistust TÜs, kus ta juba eelnevad paar aastat oli olnud poole kohaga NSVL ajaloo kateedri õppejõud etnograafia alal.⁶⁰

Tema uurimisteemadeks ERMis olid merekalastus, randlaste elu ja hiljem kaasaja eluolu. Eesti 19.–20. sajandi merekalastuse teemal kaitses 1961. aastal Moskvas NSVL TA Etnograafia Instituudis kandidaadiväitekirja.⁶¹ Tema sulest on ilmunud raamat „Eesti kalapüügiriistad“ (1970)⁶² ja arvukalt artikleid ERMi aastaraamatutes.⁶³ Lisaks väärivad esiletõstmist ka tema artiklid Eesti Looduses.⁶⁴

⁵¹ Samas. L 19, 14.

⁵² Samas. L 18.

⁵³ Samas. L 17.

⁵⁴ Samas. L 22–23.

⁵⁵ Luts, Arved. Teel juubelile. Tagasivaade Eesti Rahva Muuseumi 50. aastapäevale ja selle eelloole. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1999. Lk 16.

⁵⁶ Kaljuvee, Grigori. Eesti rahvapärased mänguasju. Tartu: Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum, 1964.

⁵⁷ Kaljuvee, Grigori. Töökuse kasvatamine lastes eesti rahvatraditsiooni järgi. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 234–263. Kaljuvee, G. Eesti rahvapärased laste mänguasju. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1964. Lk 210–237. Kaljuvee, G. Häll. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 265–301.

⁵⁸ Luts, Arved Augusti p isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 267. L 4 p, 6 p, 10.

⁵⁹ Samas. L 37.

⁶⁰ Samas. L 34.

⁶¹ Luts, A. Teel juubelile. Tagasivaade Eesti Rahva Muuseumi 50. aastapäevale ja selle eelloole. Lk 20.

⁶² Luts, Arved. Eesti kalapüügiriistad. Tallinn: Kunst, 1970.

⁶³ Luts, Arved. Algelistest kalapüügiviisidest Eesti mererannikul. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 203–210. Luts, A. Rändpüügist Eesti merekalastuses. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia,

Endla Lõoke (hilisem Jaagosild) (snd 1925) alustas TÜs esmalt õpinguid matemaatika-loodusteaduskonnas, jättis aga õpingud teise kursuse sügissemestril pooleli ja alustas järgmisel õppeaastal hoopis ajaloo-keeleteaduskonnas. Lõpetanud TÜ 1951. aastal etnograafina, asus ta samal aastal ERMi tööle, kuhu jäi kuni pensionile minekuni 1980. aastal.⁶⁵ ERMis alustas teadusliku töötajana, siis tekkis muuseumi töösse mõne aastane paus, kui ta TA Ajaloo Instituudi aspirantuuris olles viibis aastatel 1954–1957 Moskvas NSVL TA Etnograafia Instituudis, kust naastes oli pool aastat laborandiks, seejärel jätkas teadusliku töötaja ametikohal ning 1968. aastast alates oli vanem teaduslik töötaja.⁶⁶

Lõoke tegeles toidumajanduse ja põllutööde etnograafilise uurimisega⁶⁷, millest ka artikleid ERMi aastaraamatutesse kirjutas.⁶⁸ Pensionieas on avaldanud artikleid ajakirjas *Maakodu*.⁶⁹

1960. Lk 129–168. Luts, A. Märkmeid Audruranna kolhoosi kaluriperede majanduselust. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 19–37. Luts, A. Etnograafiamuuseumi kaasaja uurimise ekspeditsiooni tööst 1962. aastal. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1964. Lk 243–250. Čivkule, Elga; Jefremova, Lidia; Luts, A. Muutused Nõukogude Eesti ja Nõukogude Läti kalurite kalapüügitehnikas, kultuuri ja elu-olus. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1965. Lk 40–49. Luts, A. Abiellumisest Võru rajoonis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 225–248. Eisler, Hele; Luts, A. Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi korrespondentide võrgu tööst. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 312–331. Luts, A. Eesti põhjarandlaste kartulivedu Soome. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 102–133. Luts, A. Soomlaste silgukaubandus Viru rannikul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, 1969. Lk 288–318. Luts, A. Võrgumajad Eesti mererannikul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV*. Tallinn: Valgus, 1971. Lk 22–54. Luts, A. Eesti kalurite ajutised rannaelamud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 67–94. Luts, A. Eesti randlaste kalastusega seotud tavade sotsiaalne funktsioon. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXI*. Tallinn: Valgus, 1978. Lk 121–148. Luts, A. Kalastusalase materjali kogumine korrespondentide kaasabil. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXII*. Tallinn: Valgus, 1981. Lk 161–173. Luts, A. Tartu ülikooli üliõpilaste etnograafiaalased tööd. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 1990. Lk 207–223. Luts, A. Tartu ülikooli üliõpilaste etnograafiaalased tööd 1989–1993. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1994. Lk 207–219. Luts, A. Teel juubelile. Tagasivaade Eesti Rahva Muuseumi 50. aastapäevale ja selle eelloole. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1999. Lk 11–49. Luts, A. Avanäitusest esimese püsiekspositsioonini. Eesti Rahva Muuseumi näitused 1945–1950. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLV*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2001. Lk 37–66.

⁶⁴ Luts, Arved. Pilk eesti merekalastuse ajalukku. – *Eesti Loodus*, 1969, nr 5. Lk 213–219. Luts, A. Kuidas purikat püüti. – *Eesti Loodus*, 1972, nr 5. Lk 213–217.

⁶⁵ Jaagosild, Endla Karli t isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 307. L 2 p.

⁶⁶ Samas. L 10, 25, 30, 31, 34.

⁶⁷ Samas. L 36.

⁶⁸ Lõoke, Endla. Toidust eesti külas XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi alguses. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 68–87. Lõoke, E. Kanepitoidud Eestis. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 191–202. Lõoke-Jaagosild, E. Rapla rajooni talurahva toidust tänapäeval. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1964. Lk 7–19. Jaagosild, E. Eesti kali. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 240–264. Jaagosild, E.

Aino Voolmaa (1920–2000) alustas eelpool nimetatud Endla Lõokesega sarnaselt oma ülikooliõpinguid reaalainetes asudes õppima Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonda. Õpingud Tehnikaülikoolis jäid pooleli ning Voolmaa tegi uue valiku TÜ filosoofiateaduskonna kasuks. 1942. aastal alanud õpingud TÜs muutusid 1944. aastast keerulisemaks. Kõigepealt ema haiguse tõttu siirdus ta kaheks aastaks vanemate tallu Virumaal ning jätkas õpinguid mittestatsionaarselt, seejärel sai ta ise põrutuse, mille tagajärjel oli verejooks peaajju, mistõttu tuli ülikooliõpingud sootuks katkestada.⁷⁰ 1949. aastal asus eksternina õpinguid jätkama TÜ ajaloo-keeleteaduskonda, mille 1956. aastal lõpetas etnograafi erialal.⁷¹ Ülikooli kõrvalt töötas ta ERMis Raadil ajutise töäjõuna juba aastatel 1943 ja 1944, koosseisuliselt oli muuseumis alates 1947. aastast kuni pensionile jäämiseni 1975. aastal.⁷² Voolmaa alustas muuseumis teadusliku töötajana, 1959. aastast jätkas vanem teadusliku töötaja ametikohal, 1972. aastal viidi üle elatusalade ja rahvakunsti osakonna juhataja ametikohale ning enne pensionile jäämist töötas direktori asetäitjana teadustöö alal.⁷³ Pärast mõne aastast ametlikku pensionipõlve töötas taas aastatel 1981–1983 ERMis, rahvakunstiosakonna juhataja ametikohal.⁷⁴ Side muuseumiga ei katkenud ka pärast neid aastaid. Jätkusid rahvarõivaste alased konsultatsioonid ja kirjatööd, mis ilmekalt näitab Voolmaa pühendumist valitud erialale.

Tuulamine Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, 1969. Lk 126–162. Jaagosild, E. Rukki kuivatamine põllul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVI*. Tallinn: Valgus, 1972. Lk 95–118. Jaagosild, E. Suviteravilja põllul kuivatamisest Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII*. Tallinn: Valgus, 1973. Lk 128–152. Jaagosild, E. Viljakoristustöödega seotud traditsioone ja kombeid Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 29–46. Jaagosild, E. Viljalõikustalgud Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 47–61. Jaagosild, E. Teraviljakoristusrüstadest Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXI*. Tallinn: Valgus, 1978. Lk 48–79. Jaagosild, E. Tööga tasumise viisid Eesti külas 20. sajandil. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIII*. Tallinn: Valgus, 1983. Lk 140–149.

⁶⁹ Lõoke, Endla. Viljalõikus Eesti külas 19. saj. teisel ja 20. saj. esimesel poolel. – *Maakodu*, 1996, nr 9. Lk 12–13. Lõoke, E. Viljalõikus Eesti külas 19. saj. teisel ja 20. saj. esimesel poolel. – *Maakodu*, 1996, nr 10. Lk 15–16. Lõoke, E. Kuidas vanasti reht peksti. – *Maakodu*, 1997 nr 10. Lk 30–31. Lõoke, E. Kuidas vanasti reht peksti. – *Maakodu*, 1997 nr 11. Lk 30–31. Lõoke, E. Endisaegsed talurahva argipäevajoogid. – *Maakodu*, 1998, nr 5. Lk 29–30.

⁷⁰ Voolmaa, Aino Aleksandri t isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 293. L 9.

⁷¹ Samas. L 21, 25.

⁷² Samas. L 11, 52.

⁷³ Samas. L 11, 28, 49, 51.

⁷⁴ Sikka, Toivo. In memoriam, Aino Voolmaa. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIV*. Tatu: Eesti Rahva Muuseum, 2000. Lk 308.

Ta spetsialiseerus eri piirkondade rõivaesemete ja komplektide ajaloolise arengu uurimisele⁷⁵ ja propageeris stiilipuhaste rahvariite kandmist, andes ka vastavaid konsultatsioone laulupidude korraldajatele (oli laulupeo Peakomisjoni rahvarõivaste sektsiooni liige⁷⁶) ning rahvariite valmistajatele. Elutöö eest sai 1993. aastal Jakob Hurda nimelise Põlva Rahvahariduse Seltsi poolt välja antava Jakob Hurda rahvakultuuri auhinna.⁷⁷ Voolmaa oli üheks põhiautoriks Harri Moora toimetamisel valminud ulatuslikule ülevaateraamatule eesti rahvarõivaste arengust „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“ (1957)⁷⁸, mis kolm aastat hiljem ilmus ka venekeelsena⁷⁹, kaasautoriteks olid veel T. Habicht, E. Lõoke-Jaagosild, Linda Trees-Saks ja T. Võti. Koos K. Niguliga andis välja raamatu „Eesti rahvarõivaid“ (1968)⁸⁰ ning koostöös kunstnik Melanie Kaarmaga ilmus 1981. aastal kolmeköiteline „Eesti rahvarõivad“⁸¹. Ida-Virumaa rahvarõivastest 19. sajandil kirjutas Ingrid Rüütli koostatud kogumikus „Ida-Virumaa rahvakultuurist“ (1992).⁸² Voolmaa rahvarõivaste alaseid uurimusi on avaldatud ERMi aastaraamatutes.⁸³ Kui aastaraamatutes kirjutatud

⁷⁵ Konksi, Karin. Etnograafiamuuseumina Nõukogude Eestis 1957–1991. – *Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat*. Koostaja Piret Õunapuu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2009. Lk 301.

⁷⁶ Voolmaa, Aino Aleksandri t isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 293. L 47.

⁷⁷ Lõhmus, Viktor. Jakob Hurda kultuuripremia Heli Randalale ja Aino Voolmaale. – *Koit* 22. juuni 1993. Lk 3.

⁷⁸ Moora, Harri. Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1957.

⁷⁹ Моора, Харри. Эстонская народная одежда XIX и начала XX века. Таллин: Эстонское Государственное Издательство, 1960.

⁸⁰ Nigul, K.; Voolmaa, Aino. Eesti Rahvarõivaid. Tallinn: Eesti Raamat, 1968.

⁸¹ Kaarma, Melanie; Voolmaa, Aino. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat, 1981.

⁸² Rüütel, Ingrid. Ida-Virumaa rahvakultuurist. Tallinn: Infotrükk, 1992.

⁸³ Voolmaa, Aino. Fr. R. Kreutzwaldi käsikiri Virumaa rahvarõivastest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 219–248. Voolmaa, A. Täiendavaid andmeid Kirde-Eesti naiste rahvarõivaste kohta. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 212–233. Voolmaa, A. Võru rajooni maaelanike rõivastus. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 117–163. Voolmaa, A. Tähelepanekuid vepslaste rõivastusest ja naiste käsitöödest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 214–239. Voolmaa, A. Rõivastuse areng Sindis, Kilingi-Nõmmel ja Abja-Paluoja ajavahemikus 1890–1940. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 289–312. Voolmaa, A. Eesti rahvarõivaseelikud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV*. Tallinn: Valgus, 1971. Lk 106–149. Voolmaa, A. Põll eesti rahvatraditsioonis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVIII*. Tallinn: Valgus, 1975. Lk 113–166. Voolmaa, A. Lääne-Eesti saarte rahvarõivaste omapärast. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 189–212. Voolmaa, A. Meestepüksid eesti rahvarõivastes. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 22–46. Voolmaa, A. Õlakatted ehk ülevisked eesti naise rõivastuses. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 1984. Lk 70–81. Voolmaa, A. Materjale rahvarõivaste kohta Jakob Hurda rahvaluulekogudes. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 1990. Lk 9–47.

uurimusartiklid on kitsamale lugejaskonnale, siis lisaks kirjutas Voolmaa ka artikleid laiemale lugejaskonnale tollases moeajakirjas *Siluett*.⁸⁴

Uudu Rips⁸⁵ (1924–2010) õppis 1945.–1948. aastal Tartu Riiklikus Kunstiinstituudis, kus lõpetas teise kursuse ja lahkus omal soovil keskhariduse omandamiseks.⁸⁶ ERMis töötas fotograafina 1949. aasta sügisest kuni 1959. aasta kevadeni.⁸⁷ Pärast seda jätkas vaimulikul ametil pastori ja jutlustajana. Ta oli 60 aastat Tartu Kolgata baptistikoguduse liige ja teenis seal diakonina, välja arvatud aastatel 1980–1987, mil teenis Võru baptistikoguduses pastorina. Omades tehnilist taipu, hakkas ta 1965. aastast jutluseid salvestama ja raadioeetri jaoks sobivaks töötlemaks.⁸⁸

Erines ülal tutvustatud ERMi töötajatest selle poolest, et fotograafina ei olnud tal teaduslikult uuritavaid teemasid ja seetõttu pole tema poolt avaldatud ka teaduslikke uurimustöid.

Erinevalt muuseumi algusaastatest, mil kultuuriainest kogusid valdavalt mehed⁸⁹, oli käesolevas töös vaadeldud perioodil naiste osakaal suurem. Äsja ERMi asunutena osalesid ekspeditsioonidel Liiv ja Luts, ning umbes kümne aastase muuseumi staažiga läksid kogumismatkadel Habicht, Võti, Voolmaa ja Rips. Kõik kogujad (välja arvatud Rips) olid lõpetanud Tartu Ülikooli valdavalt etnograafia või rahvaluule erialal. Pühendunud ja staažikate teadlastena tegid ERMis oma elutöö Habicht (39 aastat ERMis), Voolmaa (36), Võti (30) ja Lõoke (29).

⁸⁴ Voolmaa, Aino. Vikerkaareline seelik. – *Siluett*, 1970, nr 1. Lk 34–35. Voolmaa, A. Kui vaarisad noored olid. – *Siluett*, 1970, nr 4. Lk 50. Voolmaa, A. Rahvuslikke ehteid. – *Siluett*, 1985, nr 3. Lk 60–62. Voolmaa, A. Põll eesti rahvatraditsioonis. – *Siluett*, 1986, nr 4. Lk 48–50.

⁸⁵ Eesnimi võib esineda ka kujul Hudu või Uudo.

⁸⁶ Rips, Hudu Johannese p isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 100. L 4 p, 12.

⁸⁷ Samas. L 5, 13.

⁸⁸ In memoriam. Uudu Rips. – *Teekäija* nr 3. Peatoimetaja Erki Tamm. Tallinn: Sõnassepp OÜ, 2010. Lk 25.

⁸⁹ Öunapuu, P. Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. Lk 86.

II peatükk

KOGUMISTÖÖ PIIRKONNAD

Kogumistö, eriti talurahvakultuuri kogumine, oli ja jäi ERMi tähtsaimaks prioriteediks nõukogude aja lõpuni.⁹⁰ Vanavara kogumine toimus kihelkonniti. Selline töömeetod pärines muuseumi alguse (Kristjan Raua) ajast, mil otsustati maa läbi käia süstemaatiliselt, kihelkonniti.⁹¹ Uuritavatel aastatel tegid muuseumist saadetud inimesed kogumistööd maapiirkondades. 1913. aastal linnades toimunud kogumise kampaania oli jäänud tagasihoidlike tulemustega, ning alles 1960ndate esimesel poolel toimusid uuesti spetsiaalsed kogumised (väike)linnades.⁹²

1957. aasta tööplaani nägi ette umbes kolmekümne päevased ekspeditsioonid teatmaterjali kogumiseks uuritavatel teemadel.⁹³ Selleks saadeti ERMist teatmaterjali koguma neli teaduslikku töötajat, kellest kogumistööd mandrile – Võrumaale jäi tegema vaid Habicht. Võti ja Liiv lähetati Muhu saarele ning Põide kihelkonda Saaremaal. Kihnu saarele saadeti eelnevatel aastatel seal kogumistööd teinud Kalits.⁹⁴

Juba järgmisel suvel võttis ERM kogumistöö tunduvalt suuremas mahus käsile, korraldades ekspeditsioone nii vanavara kui teatmaterjali hankimiseks. Vanavara kogude täiendamiseks oli ette nähtud üks kuu ja selleks saadeti ekspeditsioonidele seitse töötajat.⁹⁵ Kogumistöödega rõhuti eriti Rannarootsi alale, kuna Rootsi lahkunud rannarootslastest maha jäänud esemed olid suuremas hävimisohus.⁹⁶ Sõja aastatel oli Eestist lahkunud umbes 7000 eestirootslast.⁹⁷

Vanavara suurkogumine toimus Noarootsi, Vormsi, Tori ja Vändra kihelkonnas ning plaaniväliselt Ruhnu saarel, kus esemete kogumine oli ette nähtud 1959. aasta suveks. Kalits ja Liiv otsustati saata koos NSVL Etnograafia Instituudi vanem

⁹⁰ Konksi, K. Etnograafiamuuseumina Nõukogude Eestis 1957–1991. Lk 289.

⁹¹ Peterson, A. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. 1970. Lk 19, 26.

⁹² Peterson, A. Varaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Lk 22.

⁹³ Tööplaan 1957.a. ERM A f 1, n 1, s 118. L 15.

⁹⁴ Ekspeditsiooni piirkondi isikute lõikes koos toimumisaegadega vt lisa 1.

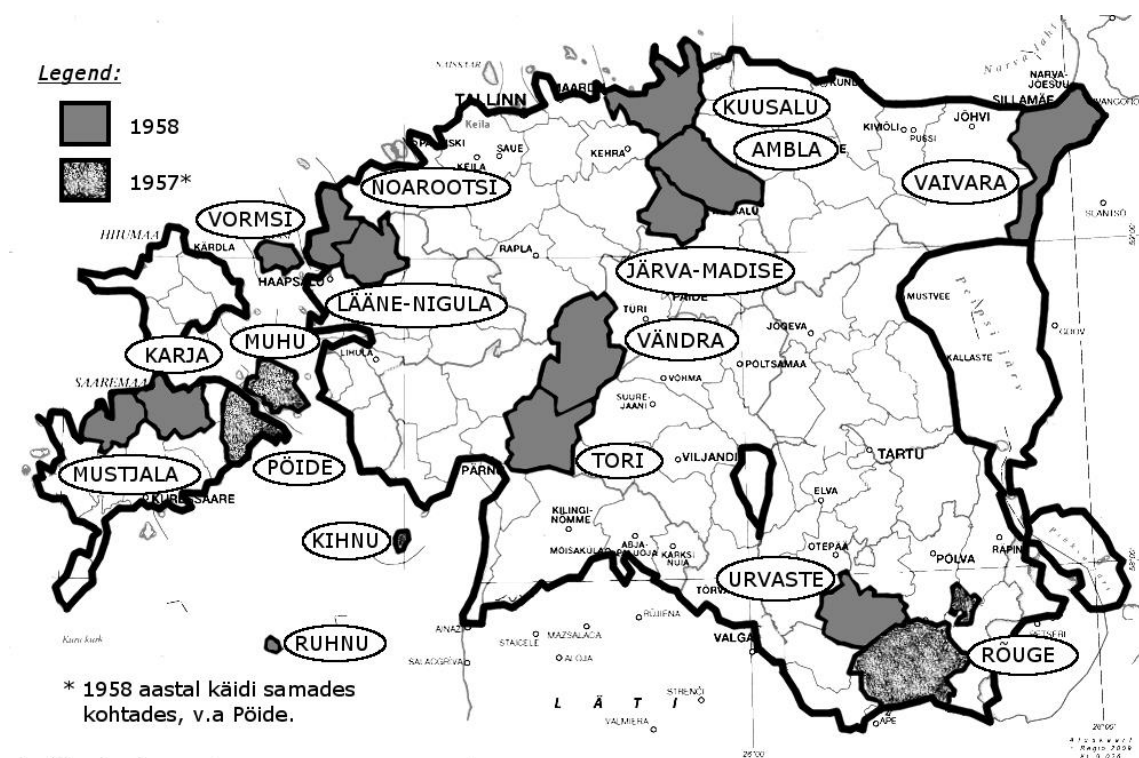
⁹⁵ Tööaruanded 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 132. L 15.

⁹⁶ ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi teaduslike töötajate koosolekute protokollide raamat 19.II 1955 – 8.XII 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 99. L 39p.

⁹⁷ Sarv, Ain. Eestirootslased. – *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999. Lk 149.

teadusliku töötaja Natalie Šlõginaga Ruhnu aasta varem. Šlõginat huvitasid Ruhnus rootsipäraseid ehitused, eestlased tegelesid aga esemete kogumisega muuseumile.⁹⁸

Uurimusliku suunitlusega matkadel viibinud teaduslikud töötajad kogusid peamiselt teatmematerjali (aga ka esemeid) kitsama teema raames. ERMi aastaraamatus on märgitud ekspeditsioonide kestvuseks 4–6 nädalat⁹⁹, 1958. aasta tööaruannetes aga 2–4 nädalat.¹⁰⁰ Päevikutele tuginedes võib väita, et valdavalt oli matka pikkuseks 4–6 nädalat. Seejuures ei nähtud ette konkreetset piirkonda, vaid otsustavaks sai materjali leidumus. Tulenevalt sellest töötati kas ühes kohas pikemalt või läbiti laiem ala.¹⁰¹ Uurimusliku suunitlusega matkad toimusid Urvaste, Rõuge, Vaivara, Kuusalu, Ambla, Järva-Madise, Karja ja Mustjala kihelkondades ning Muhu ja Kihnu saartel.¹⁰²

Joonis 1. 1957. ja 1958. aasta ERMi ekspeditsioonid Eesti kihelkondade kaardil (autori koostatud).

⁹⁸ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958.a. ERM TA 386. L 1.

⁹⁹ Aruanne Etnograafia muuseumi tegevusest 1958. aastal. – Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 264–265.

¹⁰⁰ Tööaruanded 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 132. L 15.

¹⁰¹ Peterson, A. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuseum. 1970. Lk 26.

¹⁰² Ekspeditsiooni piirkondi isikute lõikes koos toimumisaegadega vt lisa 2.

Ilmnes ka väikeseid segadusi, näiteks arusaamatutel põhjustel peatus Rips juuni alguses Lääne-Nigula kihelkonna aladel ja asus seal vanavara koguma, kuigi oleks pidanud piirduma Rannarootsi aladega. Oma päevikuski kirjeldab ta, et olla kõik valesti teinud, kuna just Lääne-Nigulas peatus ja tuju sellest sant.¹⁰³

Koostöös Läti NSV etnograafidega plaaniti lähiaastatel läbi viia etnograafilise materjali kogumistöö Läti NSV-s elavate eestlaste asustusaladel, seoses sellega käis E. Lõoke mõne päevasel tutvumisekspeditsioonil Läti Valkas.¹⁰⁴

¹⁰³ Fotograaf Uudo Ripsi ekspeditsiooni päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 2.06.–14.06.1958.a. ERM TA 383. L 9.

¹⁰⁴ ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi Ühiskonnateaduste osakonna büroo koosolekud 1958. ERM A f 1, n 1, s 129. L 6.

III peatükk

VANAVARA JA TEATMEMATERJALI KOGUMINE

Teise maailmasõja järgsetel aastatel oli muuseum hõivatud kogude korrastamisega ning vajalikul tasemel kogumistöö jäi tahaplaanile.¹⁰⁵ Sõjasündmuste kartuses oli evakueeritud suurem osa muuseumi varast erinevatesse paikadesse. Pärast sõda hakati neid kokku koguma ja Tartusse toimetama ning lisaks päästeti sõjas hävinud Raadi muuseumihoone keldrist sinna jäänud muuseumi varad.¹⁰⁶ 1950ndate aastate esimesel poolel tulenes aga tagasihoidlik kogumistöö ERMi uue juhtiva kaadri vähesest erialasest ettevalmistusest¹⁰⁷, sest 1950. aasta kevadel, süüdistatuna kodanlikus natsionalismis, vallandati mitmed ERMi varasemad juhtivad töötajad ning asendati Nõukogude süsteemile sobivamate töötajatega.¹⁰⁸ Alles 1957. aastal on näha kogumise vähest hoogustumist ning 1958. aastast muutus kogude täiendamine eriti intensiivseks, mis tulenes ilmselt sama aasta tööplaaniga seatud eesmärgist – täita esemelistes kogudes ja teatmematerjalis olevad lüngad.¹⁰⁹

Suurt rõhku pandi tekstiilesemete, eriti rahvariiete otsimisele. Rahvariiete kandmise traditsioon kadus Eestis 19. sajandi teisel poolel, püsidis veel vaid Setumaal ja saartel, kus see mingil määral ka edasi arenes.¹¹⁰ Kuna vanad rõivad olid sageli kaltsuks kantud, ära koitand või muul viisil hävinud, siis rõõmustas muuseumirahvas hästi säilinud rahvarõivaste ja tekstiilesemete üle, mis neil õnnestus muuseumile ekspeditsioonidelt koguda. Vormsi saarelt saadi haruldane ja hästi säilinud rõivaese – naiste vatt (ehk kuub).¹¹¹ Tori kihelkonnast saadi erinevate kirjadega võid ja laste pesukomplekt.¹¹² Ruhnus õnnestus ühest talust saada 6 tikitud tanu.¹¹³ Esemete hankimiseks oli muuseumi töötajatel lubatud piiratud mahu ka oste sooritada. Seda võimalust kasutati ja osteti muuseumile Tori rahvariiete järgi 1918. aastal tehtud, kuuest

¹⁰⁵ Peterson, A. Varaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Lk 19.

¹⁰⁶ Viires, Ants. Elukogemusi Eesti NSV algaegadel. – *Tuna* nr 4 (29). Tallinn, 2005. Lk 123.

¹⁰⁷ Peterson, A. Varaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Lk 19.

¹⁰⁸ Viires, Ants. Etnograafia arengust Eesti NSV päevil (1940–1990). – *Muunduv rahvakultuur*.

Etnograafilisi uurimusi. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1993. Lk 9.

¹⁰⁹ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi 1958. a. tööplan. ERM A f 1, n 1, s 131. L 12.

¹¹⁰ Värvi, Ellen. Riitumine ja rahvarõivad – *Eesti rahvakultuur*. Teine, täiendatud trükk. Koostanud ja toimetanud Viires, Ants ja Vunder, Elle. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2008. Lk 289–290.

¹¹¹ Ildike Liivi ja Vilve Kalitsa reisipäevik (3 vihikut) 2.07–20.08.1958. ERM TA 391. L 39.

¹¹² G. Kaljuvee ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda 15.06.–28.06.1958. a. ERM TA 392. L 14.

¹¹³ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958. a. ERM TA 386. L 22.

esemest koosnev, rahvariiete komplekt.¹¹⁴ Kui tekk või seelik juba väga katkine ja pude oli, siis lõigati sellest tükk, et saada kangast mustrinäidis. Saaremaal oli juhus, kui saadi tükk pruuni-valge ruudulist pruutsõba, mis oli pererahval kasutusel põrandariidena.¹¹⁵ Teine juhus on samuti pärit Saaremaalt, kui leiti vana katkine tekk, millest pererahvas tahtis tükki välja lõigata, aga Liiv ja Võti nurusid kogu teki muuseumile.¹¹⁶

Muuseumi kogusid sooviti täiendada ka puuesemetega, eriti tunti puudust mööblist.¹¹⁷ Urvaste kihelkonnast saadi endise kehvikukoha talust kingiks 1905. aastal sündinud perenaise vana-vanaisa seinakell koos kapiga.¹¹⁸ Tori kihelkonnast saadi köögikapp aastast 1844,¹¹⁹ okstest põimitud aiapink¹²⁰ ning mahajäetud majast väike raamatukapp¹²¹. Mittevajalikud puuesemed olid sageli kütteks läinud või jäetud looduse ja muutliku ilma meelevalda. Eriti ohustatud olid vanad puuesemed paikades, kus valitses puude nappus. Kihnu saar oli just selliseks paigaks, kus maad vähe ja seegi liivane, vajalik kütte- ja ehituspuit tuli tuua mandrilt.¹²² Kihnu puunappust iseloomustab hästi tõik, et oli tavaline küpsetada mitme pere leiba ühes ahjus.¹²³

Ekspeditsioonidelt kaasa toodud erilisemateks esemeteks olid metallrõngastest rahakott,¹²⁴ puust ukse lukk,¹²⁵ kangatempel,¹²⁶ kivikirves,¹²⁷ Vana Testament aastast 1871,¹²⁸ talu majapidamisraamat (arveraamat), kuhu märgitud talu sissetulekud ja väljaminekud aastatel 1891–1917,¹²⁹ 16. sajandi hõberaha¹³⁰ ja Saaremaalt saadud paekivitükk, millel sõlejäljendid – ilmselt oli tegemist sõlevalamise vormiga.¹³¹ Ühes

¹¹⁴ Uudo Ripsi reisipäevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 24.

¹¹⁵ Ildike Liivi reisipäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 96.

¹¹⁶ Samas. L 82.

¹¹⁷ ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi teaduslike töötajate koosolekute protokollide raamat 19.II 1955 – 8.XII 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 99. L 28 p.

¹¹⁸ Päevik Tamara Habicht`i välitööde kohta (9.–28. juuni 1958). Teema: Kagu-Eesti ehitised Urvaste kihelkonnas. ERM TA 389. L 12.

¹¹⁹ G. Kaljuvee ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda 15.06.–28.06.1958.a. ERM TA 392. L 12.

¹²⁰ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 53.

¹²¹ Samas. L 37.

¹²² Vilve Kalitsa Kihnu päevik. 1957.a. ERM TA 369. L 7.

¹²³ Vilve Kalitsa Kihnu ekspeditsioonipäevik. 1957.a. ERM TA 371. L 14.

¹²⁴ Päevik Tamara Habicht`i välitööde kohta (9.–28. juuni 1958). Teema: Kagu-Eesti ehitised Urvaste kihelkonnas. ERM TA 389. L 13.

¹²⁵ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 75.

¹²⁶ Aino Voolmaa ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 393. L 13.

¹²⁷ Uudo Ripsi reisipäevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 29.

¹²⁸ Ildike Liivi ja Vilve Kalitsa reisipäevik (3 vihikut) 2.07–20.08.1958. ERM TA 391. L 29.

¹²⁹ Aino Voolmaa ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 393. L 38.

¹³⁰ Samas. L 11.

¹³¹ Ildike Liivi reisipäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 83.

talus selgus, et seal on nii peremehel kui perenaisel emalt päritud kaelaraha, üks 1696. ja teine 1737. aastal mündiks löödud, pere nõustus neid müüma.¹³²

Kalits ja Liiv tegid Vändra ekspeditsioonil kaupa kahe meistrimehga. Esimene neist oli metsavaht, kes lubas muuseumile teha puuvankri, mis oleks vana moe järgi.¹³³ Teine mees andis nõusoleku valmistada muuseumile paadi, aga mitte enne järgmist suve, sest talvel tuleb otsida ilusa sirge tüvega haavapuu. Paadi hinnaks lepitati kokku 1000 rubla.¹³⁴ Eelmainitud esemete kohta puuduvad ERMi topograafilises sedelikataloogis märked, millest võib järeldada, et muuseumi kogudesse neid ei lisandunud.

Kõik mis ekspeditsioonidelt kaasa toodi ei pruukinud muuseumi kogudesse sobida, nagu näiteks riidekoid. 1958. aasta suvel muuseumisse saabunud erakordselt suur kogus esemeid tõi kaasa koitamisprotsessi.¹³⁵ Kuna muuseum ilma kogudeta ei ole mõeldav, siis on muuseumi seisukohalt kogude säilitamine esmase tähtsusega. Kogusid gaasitati korduvalt formaliiniga, kuid sellest ei olnud abi. Läbi triikimine ja puhastamine oleks väga aeganõudev, lisaks oli muuseumil triikraudu sellise suure ettevõtmise jaoks vähe.¹³⁶ Nii ootamatult mõjus muuseumile suvine edukas kogumistöö, tekitades uue probleemi kogude säilitamisel. Kasutatud allikmaterjalidest paraku ei selgu kuidas ERM olukorra lahendas.

1958. aastast alanud kogumise intensiivistumist on vaadelnud üpris kriitiliselt Heiki Pärdi, leides et kogumistöö edukuse mõõdupuuks on seatud kvantiteeti. Pärdi arvates ei tuleks muuseumi kvaliteeti hinnata tema kogude suuruse järgi, vaid oluliseks peaks olema kollektsioonide sisuline väärtus.¹³⁷ Samas väidab Peterson, et aastatel 1958–1962 tehti kogumistööd aladel, kuhu varem oli ekspeditsioone vähe korraldatud.¹³⁸

¹³² Endla Lõokese ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 15.06.–02.07.1958.a. ERM TA 394. L 23.

¹³³ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 49.

¹³⁴ Samas. L 92.

¹³⁵ ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi teaduslike töötajate koosolekute protokollide raamat 19.II 1955 – 8.XII 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 99. L 64

¹³⁶ Samas. L 63.

¹³⁷ Pärdi, Heiki. Kriitilise pilguga Eesti Rahva Muuseumi esemekogumise poliitikast. – *Keel ja kirjandus*. 1991 nr 1. Lk 561–562.

¹³⁸ Peterson, Aleksei. 75 aastat Eesti NSV Riiklikku Etnograafiamuuseumi. Tallinn: ENSV Kultuuriministeerium, 1984. Lk 29.

Võrdluses 1956. aastaga, mil muuseumikogud täienesid 148 eseme võrra, saadi muuseumile 1957. aastal juurde 457 eset¹³⁹ ja 1958. aastal koguni 2301 eset¹⁴⁰. 1958. aastal lisandus muuseumikogudesse 1555 puueset, 693 tekstiileset ja 38 ehet. Puuesemetest laekus põhiliselt meeste tööriistu ja põllutööriistu aga ka lasse-lähkreid, toidukarpe, õllekanne ja kirste. Laste rõivaste osas õnnestus saada vaid 3 lapsesärki. Kõige rikkalikumalt saadi esemeid Tori kihelkonnast – 512 puueset ja 208 tekstiileset. Esile tasub tõsta Ruhnu saarelt saadu – 137 puueset ja 106 tekstiileset. Just tekstiilesemete osas tuleb märkida, et ühestki teisest kihelkonnast (välja arvatud Tori ja Ruhnu) ei õnnestunud saada üle 50 tekstiileseme.¹⁴¹

Muuseumile saadud esemete kõrval on hindamatu väärtus ka ekspeditsioonidel tehtud fotodel. Pildistati ehitisi ja esemed, millest omanikud ei olnud nõus loobuma. Näiteks Ruhnus pildistati hülgepaati, vankrit ja saani,¹⁴² Saaremaal pildistati kiiktooli ja piimavedamisekäru,¹⁴³ leivaküna ja võimasinat.¹⁴⁴ Aga fotografeeriti ka tööprotsesse, nagu võitegemine Saaremaal.¹⁴⁵ Julgemad lubasid end pildistada (oma) rahvariites või enda valmistatud toolil, aga üldiselt kippusid inimesed olema pigem tagasihoidlikumad ja vajasid sellistel puhkudel julgustamist. Nii mõnigi kord fotode tegemine ebaõnnestus, kas siis oli põhjuseks pilves ilm ja hiline aeg¹⁴⁶ või vedas tollane tehnika lihtsalt alt. Fotosid võis saada ka mõnelt perelt kingiks nagu see õnnestus Voolmaal, kes viibides Noarootsi kihelkonnas sai ühest perest foto, millel oli naisterahvas Vormsi rahvariites¹⁴⁷ ja teisest perest foto, millel kolm neitut Noarootsi rahvariites.¹⁴⁸

Peale vanavara kogusid teaduslikud töötajad ekspeditsioonidel ka teatmematerjali oma uuritava teema raames. Muuseumil oli võrdlemisi lünklikult teatmematerjali Põhja- ja Lääne-Eesti põllumajandusest. Üsna napp oli materjal loomakasvatusest ja karjandusest. Mõnevõrra rohkem oli andmeid loomade rahvapärasest arstimisest. Kui sisevete kalastuse kohta omas muuseum piisavalt materjali, siis merekalastuse kohta seda öelda ei saanud. Head kirjeldused

¹³⁹ Aastaaruanne 1957. ERM A f 1, n 1, s 119. L 2.

¹⁴⁰ Tööaruanded 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 132. L 2.

¹⁴¹ Aruanne Etnograafia muuseumi tegevusest 1958. aastal. Lk 265.

¹⁴² Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisiväevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958.a. ERM TA 386. L 15.

¹⁴³ Ildike Liivi reisiväevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 16.

¹⁴⁴ Samas. L 52.

¹⁴⁵ Samas. L 47.

¹⁴⁶ Aino Voolmaa komandeeringu päevik. 28.VII – 12.VIII 1958.a. ERM TA 378. L 16.

¹⁴⁷ Aino Voolmaa välitööde päevik Noarootsi kihelkonda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 381. L 13.

¹⁴⁸ Samas. L 18.

merekalastusest olid olemas vaid Tõstamaalt, Muhult, Kuusalust, Viru-Nigulast ja Hiiumaalt. Ka hülgepüük vajas uurimist, sest senini olid head kirjeldused vaid Ruhnust. Kasinalt oli materjali puukoorest, vitstest ja juurtest esemete valmistamise tehnikast ning nõöri- ja köietegemisest, aga ka vildi, savi, vaha ja turba töötlemisest. Ka sepatöö kohta ei olnud teatmematerjali. Kõige enam teatmematerjali oli muuseumil toidumajandusest, rahvarõivastest ja ehitusest, mida koguti juba muuseumi algusperioodil ning töö nendes valdkondades jätkus.¹⁴⁹

Oluliseks teatmematerjalide kogumise teemaks oli taluehituste uurimine.¹⁵⁰ Sellistel ekspeditsioonidel toimus taluehitiste (rehielamud, aidad, saunad, suvekojad, tallid, kaevud, aiavärvad, ahjud) ja õuealade plaanistamine ning mõõtmine samuti joonistamine ja pildistamine. Koguti andmeid taluhoonete kasutamise ja ehitustehnika kohta, uuriti sauna kombestikku ning suvekoja otstarvet. Lisaks taluarhitektuurile talletati ka sootuks teist laadi arhitektuuri, nimelt – Ruhnu ekspeditsioonil, kus tehti fotod nii uuest kui vanast kirikust.¹⁵¹

Teatmematerjali vanadest pulmakommetest said Liiv Saaremaalt¹⁵² ja Kalits Kihnust. Neist viimane võttis külalisena osa ka kaasaegsetest pulmadest.¹⁵³

Kuigi igal ekspeditsiooni liikmel oli oma uuritav teema (välja arvatud Ripsil), ei tähendanud see sugugi seda, et uurimismatkal või esemete kogumise ekspeditsioonil kolleegi uurimisteamiga kokku puutudes oleks see ära põlatud. Tegutseti muuseumi kui terviku nimel, eesmärgiga kogusid täiendada ning koguti ka leide, mis ei pruukinud kuuluda nende endi uuritava teema valdkonda. Näitena võib siin märkida Liivi poolt pildistatud paekivist korstnaga maja Saaremaal.¹⁵⁴

Kokkuvõtvalt võib öelda, et suurt rõhku pandi puit- ning tekstiilesemetele, kui kõige kergemini ja kiiremini hävivale. Korjati kõike, mis vähegi kogumist väärt, kaasa arvatud katkised ja määrdunud esemed. Korralike esemete eest, millest omanik ei olnud nõus tasuta loobuma tohtis väga piiratud mahus ka oste sooritada. Esemed, mida pere ei nõustunud ära andma, talletati muuseumile fotodena. Eduka esemekogumise

¹⁴⁹ Linnus, Jüri. Etnograafia muuseumi teatmematerjali kogudest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 307–310.

¹⁵⁰ ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi teaduslike töötajate koosolekute protokollide raamat 19.II 1955 – 8.XII 1958.a. L 40. ERM A f 1, n 1, s 99.

¹⁵¹ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisiräevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958.a. ERM TA 386. L 8.

¹⁵² Ildike Liivi reisiräevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 21.

¹⁵³ Vilve Kalitsa Kihnu ekspeditsiooniräevik. 1957.a. ERM TA 371. L 43.

¹⁵⁴ Ildike Liivi reisiräevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 47.

tagasilöögina tuleb märkida tekstiilesemete koitamisprotsessi. Teatmematerjali osas jätkus töö toidumajanduse, rahvariiete ja ehituste kohta ainese hankimiseks. Lünkade täitmiseks koguti teatmematerjali põllumajandusest, loomakasvatusest ja karjatamisest, täiendamist vajasisid ka merekalastus ja hülgepüük ning sepatöö.

IV peatükk

EKSPEDITSIOONI LOGISTIKA

Kogumistööle saadetud muusemi töötajatel tuli kogumispiirkonda, mis mõnel juhul asus koguni Lääne-Eesti saartel, siirduda omal käel. Kohale jõudes nõudsid argised asjatoimetused kogumistöö kõrvalt oma aja – külanõukogus oli vaja korda saada lähetusdokumendid (vormistada sisse registreerimine), leida eluase ja kõhutäide ning olla valmis ootamatusteks ekspeditsioonil.

Ekspeditsiooni piirkonda ning tagasi Tartusse sõideti rongi ja/või liinibussiga. Erandiks oli Ruhnu ekspeditsioonile minek, kui Kalits ja Liiv Tartust lennukiga Pärnusse lendasid. See oli mõlemale naisele esimene kord lennukiga lennata.¹⁵⁵ Liiv sai pooleteise nädala pärast teisegi lennusõidu, kuid siis ei olnud vaimustust maalilisest maastikupildist. Seekord vajas ta arstiabi, sest rattaga kukkumise tagajärjel oli käsi küünarliigesest väljas. Kohalik meditsiini töötaja proovis kätt paika saada, kuid ebaõnnestunult. Lubati hobusega viia õhtuse laeva peale (19.00) ja saata edasi Haapsallu. Kell aga oli alles 12.00. Kalits Helistas Tartusse ning tänu kaastöötaja Lutsu kiirele reageerimisele saabus 18.00 sanitaarlennuk Tartust.¹⁵⁶

Kõige keerulisem ning aeganõudvam reisitee oli väikesaarte ja mandri vahel. Saartele sõiduks tuli kaubelda end väikelaevale või kalapaati, need aga tugeva lainetusega merele ei läinud. Järelikult pidi arvestama sellega, et ühendus saartega oli ebaregulaarne ja sageli tuli merele minekut oodata mitu päeva. Kalits koos NSVL-i Etnograafia Instituudi vanem teadusliku töötaja N. Šlõginaga ja viimasega kaasas olnud kunstnikuga jõudis esmaspäeval Pärnusse, et sealt Ruhnu siirduda. Võimalus edasi sõita avanes alles reedel ja sedagi vaid Kihnu, kus oleks pidanud ootama Ruhnu sõitmiseks paremat ilma. „Moskvalaste närvid ei pidanud vastu“, kirjutab Kalits ning siirdus kaaslasteta planeeritud Ruhnu ekspeditsiooni asemel Kihnu. Laev oli kaupa täis lastitud ning reisijad istusid õlle- ja pörsakastidel. Sellega ebamugavused ei piirdunud, tugeva lainetuse tõttu lõpetas Kalits merereisi läbimärja ja külmununa.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958.a. ERM TA 386. L 2.

¹⁵⁶ Ildike Liivi ja Vilve Kalitsa reisipäevik (3 vihikut) 2.07–20.08.1958. ERM TA 391. L 44–48.

¹⁵⁷ Vilve Kalitsa Kihnu ekspeditsioonipäevik. 1957.a. ERM TA 371. L 4, 11, 12.

Aasta hiljem võeti Ruhnu minek taas kavasse ning siis õnnestus Ruhnu laevale saada juba samal hilisõhtul.¹⁵⁸ Sõit saarele kestis 8,5 tundi.¹⁵⁹ Kuigi reisirühmades selle kohta eriti ei nuriseta, kulus väga palju aega teel olemisele. Rips sõitis 10 tundi koormaga Noarootsist Tartusse ja pärast mõne tunnist puhkamist algas 6,5 tunnine sõit Pärnusse.¹⁶⁰

Ekspeditsiooni piirkonnas liiguti valdavalt jalgratastega ja jalgsi, võimalusel kasutati ka juhuslikke mööda sõitvaid sõidukeid. Näiteks Võti sai sigasid täis laaditud auto peale, milles sead terve tee teda kui „ebameeldivat olevust nühhkisid, müksasid ja vahest lausa sõtkusid.“¹⁶¹ „Läbi soo, võsa ning üle nõmmede“,¹⁶² kirjeldas Voolmaa talust-talusse käimise teed ning raskuseid rattaga, kui seda oli vaja üle kiviaedade tõsta ja läbi traataedade poetada.¹⁶³ Tugeva tuulega 40 kilomeetrit läbinud Liiv pidi igast väiksemastki tõusust ratast käekõrval üles ajama ning mäest alla sõites oli vaja pidevalt pedaale tallata.¹⁶⁴ Rips kirjutab kuidas iga viie sammu järel ratta ja poripleki vahe saviga täitus ning jalgratas nii raskeks muutus, et tõsta ei jõudnud.¹⁶⁵ Sarnane üles tähendus on Kalitsa ja Liivi päevikus: „Vahepeal oli hakanud tihedat vihma sadama. [...] iga paari minuti järel tuli rataste ümbert peoga savi ja sodi ära kiskuda.“¹⁶⁶

Lõoke oli oma esimesele retkele suured pakid kaasa võtnud ning lükkas ratast 25 kilomeetrit käekõrval, sest ei osanud sõita.¹⁶⁷ Lisaks oli häda portfelliga, mis läks lahti ja sang vajus pidevalt kinni seadmist. „Viimased viis km läksin kui sant ja vigane.“¹⁶⁸ Paar nädalat hiljem oli Lõokesel ratta sõit selgeks saadud ning ta ei pidanud oma sõiduvahendit enam käe kõrval lükkama.¹⁶⁹

Muuseumi poolt kaasa antud jalgrattad, mis pidid hõlbustama kogujate liikumist ekspeditsiooni paigas ja kindlasti seda ka tegid, vajasisid aeg-ajalt remontimist. Äpardust rattaga mainib Habicht, mistõttu jätkas rännakut jalgsi kuni kunstnik Kajara abiga ratas

¹⁵⁸ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisirühma päevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958.a. ERM TA 386. L 4–5.

¹⁵⁹ Samas. L 7.

¹⁶⁰ Uudo Ripsi reisirühma päevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 4.

¹⁶¹ Tiina Võti matkapäevik Vändra kihelkonda 17.06–01.07.1958.a. ERM TA 396. L 4.

¹⁶² Aino Voolmaa ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 393. L 30.

¹⁶³ Aino Voolmaa komanderingu päevik. 28.VII – 12.VIII 1958.a. ERM TA 378. L 21.

¹⁶⁴ Ildike Liivi reisirühma päevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 87.

¹⁶⁵ Uudo Ripsi reisirühma päevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 21.

¹⁶⁶ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisirühma päevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 99.

¹⁶⁷ Aino Voolmaa välitööde päevik Noarootsi kihelkonda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 381. L 3–5.

¹⁶⁸ Endla Lõoke välitööde päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 382. L 3.

¹⁶⁹ Aino Voolmaa ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 393. L 6.

korda sai.¹⁷⁰ Järgmisel korral pöördus Habicht rikkis jalgrattaga Lipu kolhoosi traktoribrigaadi.¹⁷¹ Rips ei olnud rahul oma otstarvet mitte täitva rattapumbaga: „Olgu veel kord kirutud need Ida muretsetud pumbad – et ta ka midagi head muretseda ei oska!“¹⁷² Voolmaa ratas oli pagasis kõvasti kannatada saanud – kett maas ja ketikaitse plärises ning peagi hakkas Lõokese rattal pedaal loksuma, sest sellel puudus mutter.¹⁷³ Meister, kes ratta korda tegi ütles, et uusi jalgrattaid tuleb alati rihtida ja seada. Seepeale märgib Lõoke oma päevikusse: „Huvitav mis pärast meie majandusjuhataja ei hoolitse selle eest, et me töötajad välitöödele sõites saaksid endale kaasa laitmatu korras ekspeditsiooni varustuse.“¹⁷⁴

Ööbimispaiga pidid vanavara korjajad endale ise leidma ning valdavalt arvestati ööbimisvõimalustega koolimajades või internaatides. „Nagu alati meie teekonnal oli siingi koolmeister meie vastu väga sõbralik“, kirjutab Võti.¹⁷⁵ Kooli internaatide öömajale jäänud Ripsil tuli hommikul majutuspaigast lahkuda akna kaudu, sest uks oli lukus ning talle võtit ei olnud antud.¹⁷⁶ Hommikuse üllatuse osaliseks said Liiv ja Võti kui avastasid ööbimiskohaks olnud kohaliku kolhoosi majas kirbud ja lutikad. Samal varahommikul oli naistel veel sekeldusi tupp tungiva napsutanud noormehega.¹⁷⁷ Öömaja saadi ka erinevates taludes, näiteks Kalitsale ja Liivile loovutati kõige ilusam tuba majast ning toamanik pandi pööningule magama¹⁷⁸ või anti reisilistele asemekoht lakas heintel.¹⁷⁹ Varasematelgi aastatel Kihnus kogumistööd teinud Kalits sai peavarju tuttava pere juures Mõisakülas Kaerametsa talus Theodor Saare kodus.¹⁸⁰ Joel Sang on kirjutanud Kihnu koduloo-uurijaga Theodor Saare kohta, et tegemist oli ühtaegu nii Kihnu kultuuri kehastuse kui ka selle eksperdiga.¹⁸¹

¹⁷⁰ Tamara Habichti ehituste plaanistamise ja joonistamise välitööde päevik 10.–16.08. ja 19.–28.08.1958.a. ERM TA 387. L 18.

¹⁷¹ Päevik Tamara Habicht'i välitööde kohta (9.–28. juuni 1958). Teema: Kagu-Eesti ehitised Urvaste kihelkonnas. ERM TA 389. L 11.

¹⁷² Fotograaf Uudo Ripsi ekspeditsiooni päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 2.06.–14.06.1958.a. ERM TA 383. L 7–8.

¹⁷³ Aino Voolmaa ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 393. L 5–6.

¹⁷⁴ Endla Lõokese ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 15.06.–02.07.1958.a. ERM TA 394. L 8–9.

¹⁷⁵ Tiina Võti matkapäevik. 1958.a. ERM TA 380. L 131.

¹⁷⁶ Fotograaf Uudo Ripsi ekspeditsiooni päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 2.06.–14.06.1958.a. ERM TA 383. L 3.

¹⁷⁷ Ildike Liivi reisipäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 92–93.

¹⁷⁸ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 27.

¹⁷⁹ Ildike Liivi reisipäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 146.

¹⁸⁰ Vilve Kalitsa ekspeditsioonipäevik. 1958.a. ERM TA 377. L 53.

¹⁸¹ Sang, Joel. Theodor Saar – sild üle sajandite. – *Kihnu Jõnnust Kihnu Virveni*. Koostaja Svea Aavik. Pärnu: Kihnu Kultuuri Instituut, 2009. Lk 53.

Kohalike poolt toidu ja joogiga kostitamine või toidupoolise kaasa andmine oli vanavara kogujatele väga oluline. Seda enam, et nii mõneski päevikus mainitakse tühja kõhtu. Rips kurdab, et oli söömata – joomata 16 tundi¹⁸², seda mainib järgmiseski päevikus: „keerasin tühja kõhu omale hõlma.“¹⁸³ Söökla remondi tõttu luhtus Voolmaa plaan süüa sooja lõunasööki: „Kahju kaotatud ajast ja tühjast kõhus.“¹⁸⁴ Kalits ja Liiv otsisid lisaks vanavarale mahajäetud talu õuelt õunu, tikreid ja kirsse.¹⁸⁵ „Nurusime perenaiselt kuumi kartuleid, mida ta parajasti tulelt võttis“.¹⁸⁶

Ohte trotsides otsisid Liiv ja Kalits esemeid mahajäetud, mädanenud palkidega varisemisohus maja lakapeal.¹⁸⁷ Aktiivse vanavara otsimise tulemusel avastati eneste riidel tavoti ja vankrimäärde laike ning täheldati, et ekspeditsiooni liikme põhivarustuses peaksid olema dressid.¹⁸⁸ Kui uurida tolle aegseid ekspeditsiooni fotosid, siis on näha et eriti naistel, kes kannavad kleite ja palituid, pole just kõige mugavamad riided lakka ronimiseks või kiviaedade ületamiseks.

Paraku võis edukat esemekogumist varjutada asjaolu, et mõned esemed jäid vahetult pärast ekspeditsiooni lõppu muuseumisse toomata, sest muuseumil puudus oma vajalik transport. Just nõnda juhtus 1957. aasta suvel mõningate kogutud esemetega, mis novembri teiseks pooleks ei olnud muuseumisse jõudnud¹⁸⁹ ja kahest kohast olid ostetud esemed koguni 1958. aasta detsembri seisuga veel toomata.¹⁹⁰ Mida pikemalt ära toomine viibis seda suurem oli risk, et esemed ei olnud enam saadaval või sellises olukorras, millistena nad mõned kuud tagasi olid vanavara kogujast maha jäänud. Isegi mõnepäevane mõtlemisaeg võis nii mõneski peres muuta esialgset otsust. Algselt kokku lepitud asjade tasuta andmine ei pruukinud enam toimuda kui saabus auto, et esemed peale laadida.¹⁹¹ Enamasti küll õnnestus muuseumil ekspeditsiooni lõpuks auto hankida, et kokku korjatud või taludes kokkulepitult räästa või rehe alla jäetud esemed kohe Tartusse toimetada.

¹⁸² Fotograaf Uudo Ripsi ekspeditsiooni päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 2.06.–14.06.1958.a. ERM TA 383. L 6 p.

¹⁸³ Uudo Ripsi reisipäevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 17.

¹⁸⁴ Aino Voolmaa komandeeringu päevik. 28.VII – 12.VIII 1958.a. ERM TA 378. L 15.

¹⁸⁵ Ildike Liivi ja Vilve Kalitsa reisipäevik (3 vihikut) 2.07–20.08.1958. ERM TA 391. L 35.

¹⁸⁶ Samas. L 37.

¹⁸⁷ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 38.

¹⁸⁸ Samas. L 44.

¹⁸⁹ ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi teaduslike töötajate koosolekute protokollide raamat 19.II 1955 – 8.XII 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 99. L 40.

¹⁹⁰ Samas. L 67.

¹⁹¹ Aino Voolmaa välitööde päevik Noarootsi kihelkonda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 381. L 28.

Planeeritud ekspeditsiooni lõpp võis venida mitu päeva, sest kohapeal kogutud asjadele ei pruukinud kokkulepitud ajaks auto järgi tulla. Teades, et auto tuleb laupäeval, sai Võti eelneval õhtul kirja, milles teatati, et auto saabub esmaspäeval. Esmaspäeval selgus, et tuleb hoopis teisipäeval.¹⁹² Kui kogutud esemed auto peal, algas sõit Vändra kandist Tartusse, mille kohta Voolmaa kirjutab: „Riskisin oma eluga ning istusin kolikoorma otsas – no küll kloppis.“¹⁹³

Valdavalt sõideti ekspeditsiooni piirkonda bussi või rongiga. Kõige keerulisem oli Ruhnu, Kihnu ja Vormsile minek, sest ühendus väikesaartega oli ebaregulaarne ning saartele saamiseks tuli aega ja kannatust varuda. Kogumispiirkonnas liiguti jalgsi ja jalgratastega, mis aga vajasisid ekspeditsiooni ajal korduvalt parandamist. Vanavarakogujate eneste mureks jäetud ööbimiskoha leidmisel arvestati valdavalt võimalusega ööbida koolimajades või internaatides. Samuti kuulus vanavarakoguja argipäeva toidupoolise leidmine, milles osutusid väga oluliseks kohalike inimeste poolt pakutud söök ja jook.

¹⁹² Tiina Võti matkapäevik Vändra kihelkonda 17.06–01.07.1958.a. ERM TA 396. L 19, 29.

¹⁹³ Aino Voolmaa ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 393. L 42.

V peatükk

SUHTUMINE KULTUURIAINESE KOGUJATESSE

Kaduva kultuuriainese kogumine eeldas paljude inimestega kohtumisi ning tihedat suhtlemist. Alljärgnevalt antakse ülevaade kohalike suhtumisest kogumistööd teinud muuseumi inimestesse.

Vanavara korjajatele seatud ülesannete täitmine ei käinud alati nii ladusalt kui oleks soovitud. Näiteks ei tahetud ahju ehitamise ajal muuseumi inimesi jutule võtta, kuid pika palumise peale andis peremees kümnekonnale esemele rootsi keelsed nimetused.¹⁹⁴ Vanataat oli jutukas, aga kui midagi üles märkida taheti, oli selle vastu ja lõpetas jutu. Võti ei andnud alla, käis kladega järgi ja muudkui meelitas.¹⁹⁵ Peremees oli seni lahke, kuni hakati rääkima vanavarast. Ütles, et on teeninud Raadil ratsaväes ja muuseumis korduvalt käinud ning seal olevat koli juba küllalt vahtida.¹⁹⁶ „Rahvas väga sõbralik ja külalislahke, kuid kõigil omad tööd ja talitused – ega meie jaoks nii väga aega olnud“, kirjutab Voolmaa.¹⁹⁷ Eks vanavara korjajad oma kogumistööga maainimese igapäeva toimetusi natuke segasid. Aga tunduvalt rohkem tekitati oma tegevusega elevust ja mõnikord lausa hasarti, et kust veel muuseumi inimestele esemeid saaks.

Lõoke märgib ära terve Kastna küla kui koha, kus on südamlilik vastuvõtt ning elavad intelligentsed inimesed, kes kingivad esemeid meeleldi.¹⁹⁸ Päevast tore mulje, pea kõigis taludes lahke vastuvõtt ning kaasa elamine.¹⁹⁹ Kärü külanõukogus, mis sõja ajal rohkem kannatada saanud, tajuti vanavara kogumisel umbusku. Lelles seevastu oli lahke vastuvõtt ning kohati tunti huvi etnograafilise kogumistöö vastu.²⁰⁰ Võti märgib, Rae külas kõik talud läbi käies, et rahvas on seal väga lahke.²⁰¹ Muuseumi kogumistöösse suhtutakse vaimustusega. Eriti need, kellel õnnestunud külastada Raadi muuseumit. Kõikidele külastanutele meenub suitsutuba, isegi tundvat selle lõhna.²⁰²

¹⁹⁴ Aino Voolmaa välitööde päevik Noarootsi kihelkonda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 381. L 27.

¹⁹⁵ Ildike Liivi reispäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 12.

¹⁹⁶ Uudo Ripsi reispäevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 19.

¹⁹⁷ Aino Voolmaa välitööde päevik Noarootsi kihelkonda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 381. L 22.

¹⁹⁸ Endla Lõokese ekspeditsioonipäevik Väandra kihelkonda. 15.06.–02.07.1958.a. ERM TA 394. L 24.

¹⁹⁹ Samas. L 36.

²⁰⁰ Samas. L 45.

²⁰¹ Tiina Võti matkapäevik Väandra kihelkonda 17.06–01.07.1958.a. ERM TA 396. L 5–6.

²⁰² Samas. L 21–22.

Kalitsa ja Liivi päevikus sissekanne öömaja andnud pererahvast: „Pererahvas rääkis, et nad olid nii hirmsasti meie vana kolu kogumist naernud, et mitte ei saanud süüa ega tööd teha. Olid siiski püüdnud kiiresti süüa, et muuseumirahvas vanade eestlaste rahvustoitu – liha ja kartulat – mitte neil käest või eest ära ei võta ja muuseumi ei vii“.²⁰³

Eestirootslaste vastutulelikkust kiidetakse korduvalt mitmetes päevikutes. „Rootslased on lahked ja suuremeelsed inimesed. Mehed flegmaatikud suurejoonega. [...] Ei torise ta palju tühise asja ära kinkimisel. Naised järelemõtlikud, asjalikud, ei halise“.²⁰⁴ Rips märgib: „Üllatas suur vastutulelikus [...] peagi oli kogu pere agarasti jalul otsimas vanavara“.²⁰⁵

Kihnus kogumistööd teinud Kalitsasse suhtusid kohalikud väga lahkelt. Selle põhjuseks võivad olla tema korduvad saarel käimised. Vanad tuttavad, enamasti mehed (sest uurinud enamalt just meeste tööd) sundisid jällenägemise puhul pudelist valget või punast viina jooma ja andsid taskust peoga kompvekke peale.²⁰⁶ Ka naised kohtlesid teda kui vana tuttavat.²⁰⁷ Mõni aasta varem oli valitud (tõenäoliselt Kalitsa ja Theodor Saare poolt) säilitamiseks üks Kihnu rehemaja (muuseumiks), mille omanikud Rootsi läinud. Vahepeal antud maja sugulastele elamiseks ning seetõttu tuli vaagida sama hoone ostu. Paraku selgus, et kolhoosil puudub vaba (kultuuri)raha ning rehemaja jäi ostmata.²⁰⁸ Muuseumi loomise plaanidest aga ei loobutud. 1958. aastal osales Kalits Kihnus täitevkomitee koosolekul kultuuritöö uurimustes, kus tal paluti sõna võtta teemal – Kihnus muuseumi loomise võimalustest.²⁰⁹ Muuseumi loomise võimalust arutati ka saarele saabunud Linnusega.²¹⁰ Tol ajal seda veel ei teatud, et oma muuseumit tuleb kihnulastel oodata veel 16 aastat. Kalitsa kaasamine Kihnu kultuuriküsimuste arutamisele näitab ilmselt kohalike usaldust tema erialaste teadmiste ja ERMi vastu.

Kohalike suhtumist vanavara kogujatesse mõjutas kindlasti viimaste mõningane sisse tungiv taktika. „Tabalukk ukse ees – tuli lahkuda. Enne aga otsustasime teostasime omal käel „läbiotsimise“. Ühest panipaigast leidsime vanavara asemel korvitäie

²⁰³ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Väandra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 43.

²⁰⁴ G. Kaljuvee ekspeditsioonide päevik Noarootsist. 6.06.–14.06.1958.a. ERM TA 385. L 9.

²⁰⁵ Fotograaf Uudo Ripsi ekspeditsiooni päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 2.06.–14.06.1958.a. ERM TA 383. L 6.

²⁰⁶ Vilve Kalitsa Kihnu ekspeditsioonipäevik. 1957.a. ERM TA 371. L 24.

²⁰⁷ Vilve Kalitsa ekspeditsioonipäevik. 1958.a. ERM TA 377. L 72.

²⁰⁸ Vilve Kalitsa Kihnu ekspeditsioonipäevik. 1957.a. ERM TA 371. L 36–37.

²⁰⁹ Vilve Kalitsa ekspeditsioonipäevik. 1958.a. ERM TA 377. L 59.

²¹⁰ Samas. L 115–116.

jõhvikaid, mida näppasime peotäie“.²¹¹ Sarnaselt toimiti Saaremaal, kui taludes ukсед kinni ja kedagi ei olnud kodus, tehti uurimisretk õuel ja aidapeal.²¹² Sellele järgnenud Ruhnu ekspeditsioonil otsisid Kalits ja Liiv omavoliliselt läbi aidad ja aidapealsed. Kodus olid küll lapsed, kellele tegi vanavara kogumine nalja.²¹³ Selline käitumine ei jäänud kohalike reaktsioonita. „Teel peatas meid üks naine, kõik teised seisid aida nurga taga. [...] Suure sõimuga – kuidas me ometi võime ja mis õigusega kolada mööda maju ja rüüstata asju. Seletasime pikalt, alandlikult ja kannatlikult. [...] Lõpuks muutus see mutikene ka leebemaks ja teised tulid aida varjust välja“.²¹⁴ Otsus sedasi toimida tuli ilmselt tõsiasjast, et liikumine ühest talust/külast teise oli ajakulukas. Majapidamist uudistades saadi selgem pilt otsustamiseks, kas tasub hiljem tagasi tulla või on mõttekam edasi liikuda.

Leidus üksikuid inimesi, kellele jäi muuseumi töö ja vanavarakogumine arusaamatuks. Sellistel juhtudel heideti ette raisatud haridust ja ametivalikut (vana rämpsu kogumist)²¹⁵ või pidades vanavara kogumist vanade asjade pilkamiseks.²¹⁶ Võõrastena külates ringi liikuvad muuseumi inimesed tekitasid vähestes inimestes ka umbusku. Oli kuulda, kui uks pandi seest poolt haaki ning ei juletud võõraid sisse lasta.²¹⁷

Oma pettumusest kirjutab Liiv: „Mul kargas päris hing täis ja ei suutnud end pidada. Ütlesin et pole vaja keerutada, üteltu otse välja kui ei taha anda ja hoiab koidele“. Samas kohas oli üks poiss tema jalgratast katsunud, mis peale torises sellestki: „Õnneks ratas oli terve ja korras. See ebanormaalne poiss ei olnud talle liiga teinud“.²¹⁸ Tõenäoliselt oli tegemist hetkega, kui Liivil sai meelitamistest mõõt täis.

Muuseumi algusaastatel omas positiivset mõju kirikuõpetaja pühapäevane manitsus rahvale ERMi vanavarakorjajaid hästi vastu võtma ja oma vanu asju välja otsima.²¹⁹ Ripsi kogumistöö produktiivsusele aitas aga kaasa Kalevipoja kolhoosi esimehe vastutulelikkus, mis esmalt väljendus ringkirja koostamises brigadiridele ja

²¹¹ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Väandra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 30–31.

²¹² Ildike Liivi reisipäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 62–63.

²¹³ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958.a. ERM TA 386. L 18–19.

²¹⁴ Samas. L 23–24.

²¹⁵ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Väandra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 86–87.

²¹⁶ Ildike Liivi reisipäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 109.

²¹⁷ Samas. L 103.

²¹⁸ Samas. L 115, 117.

²¹⁹ Öunapuu, P. Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. Lk 89.

suurematele peredele. Selle kirjaga teatati vanavara kogumisest ja paluti vastu võtta ning abistada vanavara kogujat.²²⁰ Esimehe ettepanekul pidas Rips enne kino algust kõne vanavara kogumisest.²²¹ „[...] Vanavara kogujate tänamatu ülesanne tungida teie elamisse, teie aita, teie lakka – kes seda siis tahab! Tehke lahti oma südamed, oma aitade ukсед ja kirstude kaaned, sest oleneb teist, kas teie lapsed ja lapselapsed saavad näha teie ja teie vanemate kaunist ja karmi elu! Säilitagem mälestusi oma vanemaist.[...].“²²² Esimees lisas veel, et koguja ei pruugi jõuda igasse tallu ning antagu keskusesse teada, mida saada on.²²³ Kolhoosi esimehi kiidavad teisedki ERMi töötajad, nende seas Võti, kellele auto ukse ette saadeti, et teda kolhoosi kaugemasse külasse viia.²²⁴

Kohalikud üritasid külates ringi liikuvaid muuseumi inimesi korduvalt kutsuda hooajatöödele. Suurt kannatlikkust ja sihikindlust näitab Kaljuvee, kulutades kolm tundi ühe villase teki kätte saamiseks. Selle aja sees aitas perenaisel lehma teise kohta viia ja puid lõhkuda.²²⁵ Maatööd tegid ka Kalits ja Liiv, aidates kartuleid maha panna öömaja andnud tuttavatel.²²⁶ Muhus aitas Võti ühel vanakesel heina lakka tõsta ja alles siis, kui töö tehtud, sai vanainimesega vestelda.²²⁷ Need olid väga üksikud korrad, millal mindi kellelegi appi, sest vanavara korjaja oma töö vajas piiratud ajaga võimalikult hea tulemuse saavutamist.

Kuna liiguti valdavalt jalgsi või jalgratastega, siis sõltus vanavara koguja tööpäev ilmast. Vihmastel ilmadel süstematiseeriti kogutud materjali ja täideti päevikuid. Nagu kirjutab Habicht: „Kell 11 algab vihmasedu, mis kestab õhtuni ja takistab tööd. Süstematiseerin kogutud materjali ja kirjutun üles oma tähelepanekuid üksikute hoonete ja ehitustehnika kohta.“²²⁸ Vihmasadu positiivse poole pealt andis lootust, et inimesed on kodus vihmapäeva pidamas ning seetõttu on muuseumi rahvaga rohkem aega vestelda.²²⁹

²²⁰ Uudo Ripsi reisipäevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 5.

²²¹ Samas. L 7.

²²² Samas. L 10–11.

²²³ Samas. L 12.

²²⁴ Tiina Võti matkapäevik Vändra kihelkonda 17.06–01.07.1958.a. ERM TA 396. L 16.

²²⁵ G. Kaljuvee ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda 15.06.–28.06.1958.a. ERM TA 392. L 9.

²²⁶ Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395. L 16.

²²⁷ Tiina Võti matkapäevik. 1958.a. ERM TA 380. L 152.

²²⁸ Päevik Tamara Habicht'i välitööde kohta (9.–28. juuni 1958). Teema: Kagu-Eesti ehitised Urvaste kihelkonnas. ERM TA 389. L 13–14.

²²⁹ Tiina Võti matkapäevik 1957.a. suvel. ERM TA 375. L 22.

Kogumistöö piiritsoonides viis paratamatult kokkupuudeteni piirivalvega. Rannarootsis Hara külas asuvas piirivalve kordonis kontrolliti muuseumi töötajaid küla kõige kaugemast tipust, mere äärest tagasi tülles.²³⁰ Liiv ja Võti konvoeeriti hilise aja tõttu Mustjala Pangalt piirivalve kordonisse, kust pärast pikka ja põhjalikku dokumentide kontrolli lubati lahkuda.²³¹ Vaivaras kalameestega juttu puhuma minnes pidi Luts dokumente näitama esmalt kalameestele ning mõne aja pärast saabunud piirivalvurile.²³² Kõige suuremad raskused piirivalvega olid Liivil ja Kalitsal, kui Vormsile jõudes ei lubatud neil tööd alustada. Eriti halb olevat kogumistöö juures pildistamine ja plaanistamine. Kuigi kogujad olid nõus nendest tegevustest loobuma, ei olnud sellest abi ning piirivalve käskis neil mandrile naasta.²³³ Vormsile minek võeti taas ette umbes kuu aega hiljem ning lubade saamiseks pöörduti Haapsalu rajooni miilitsa osakonda, kust suunati rajooni täitevkomitee aseesimehe juurde. Liiv ja Kalits kirjutavad sellest ühises päevikus: „kus siis hakkasid telefonid helisema – küll partei rajooni komiteesse, küll Vormsisse ja lõpuks Ministrite Nõukokku.“ See kõik oli tulemuslik, sest juba järgmisel hommikul saadi luba Vormsi ekspeditsiooniga alustamiseks.²³⁴

Lõokese Läti NSV Valka rajoonis käimisest jääb silma soe suhtumine Eestist tulnud muuseumi töötajasse. Lõokese arvates võidi teda viia välja valitud taludesse, sest mulje oli parem, kui meil keskmiselt.²³⁵

Kui kuskil lähedal asus muuseum, siis kasutati võimalust seal uudistamas käia. Näiteks Kaljuvee, Voolmaa ja Lõoke külastasid Haapsalu koduloo muuseumit²³⁶, Voolmaa A.H. Tammsaare muuseumit²³⁷, Liiv ja Võti käisid Kingisepa (Kuressaare) muuseumis²³⁸, Võti läks lausa läbi põlismetsa, et jõuda Jakobsoni muuseumisse.²³⁹ Võeti osa kohalikust seltsi- või kultuurielust, peost rahvamajas²⁴⁰ või käidi kinos.²⁴¹

²³⁰ G. Kaljuvee ekspeditsioonide päevik Noarootsist. 6.06.–14.06.1958.a. ERM TA 385. L 10, 14.

²³¹ Ildike Liivi reispäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 123–124.

²³² ENSV TA Etnograafiamuuseumi teadusliku töötaja Arved Lutsu etnograafiliste välitööde käigu päevik Narva, Narva-Jõesuu ja Vaivara kihelkonnas 22.06.–15.07.1958.a. ERM TA 390. L 67.

²³³ Ildike Liivi ja Vilve Kalitsa reispäevik (3 vihikut) 2.07–20.08.1958. ERM TA 391. L 4–5, 8.

²³⁴ Samas. L 13, 15, 17.

²³⁵ Endla Lõokese matkapäevik 11.07.–17.07.1958.a. ERM TA 379. L 7.

²³⁶ G. Kaljuvee ekspeditsioonide päevik Noarootsist. 6.06.–14.06.1958.a. ERM TA 385. L 15.

²³⁷ Aino Voolmaa komanderingu päevik. 28.VII–12.VIII 1958.a. ERM TA 378. L 27–28.

²³⁸ Ildike Liivi reispäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 142.

²³⁹ Tiina Võti matkapäevik Vändra kihelkonda 17.06–01.07.1958.a. ERM TA 396. L 7.

²⁴⁰ Ildike Liivi reispäevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376. L 140.

²⁴¹ Ildike Liivi ja Vilve Kalitsa reispäevik (3 vihikut) 2.07–20.08.1958. ERM TA 391. L 29.

Võti vaatas Vändra kultuurimajas Vanemuise teatri etendust „Robert Suur“.²⁴² Rips käis pühapäeval jumalateenistusel.²⁴³ Jaanipäev jäi paljude kogujate ekspeditsiooni aega, mistõttu võeti osa kohalikest jaanituledest.

Ripsi lühike hinnang ekspeditsioonile: „Rahvas oli heatahtlik, ilm tujukas, meeolelu hea.“²⁴⁴ Oma ekspeditsiooni võttis kokku Kaljuvee: „Töö oli huvitav, oli väikeseid ebameeldivusi ja üllatusi, nt ei tahetud mõnel pool hea meelega aita või lakka lubada. Igast talust püüti ikka midagi muuseumile annetada.“ Arvas kasu olevat kohalikus ajalehes Sotsialismi Võit²⁴⁵ ilmunud eelinformatsioonist.²⁴⁶ Mitmetes taludes oli vanavara juba välja otsitud või valmis mõeldud, mida muuseumile kinkida.²⁴⁷ Kalits ja Liiv märgivad Vändra kandis toimunud vanavara kogumise kohta: „Oli kokkupuuteid inimestega, kes sellesse kogumistõesse suhtusid lausa halvustavalt, üleolevalt, mitte mõistes n.ö. vana kolina näivate esemete ajaloolist ja teaduslikku väärtust. Oma kogumisretkel kohtasime aga suures osas südamlikku vastuvõttu, täit mõistmist ja kaasabi.“²⁴⁸ „Jääb ilus mälestus lahketest muhulastest ja ilusatest muhu taludest. Võrreldes meie mandriga, kus nn kodukultuurist pole enam midagi järgi jäänud, on Muhus veel see täiesti elav“, kirjutab Võti.²⁴⁹ Lõpetanud kogumistöö Muhus ja siirdunud Saaremaale, avaldas Võti kohalikus häälekandjas artikli, milles muuhulgas annab teada kahe ERMi teadusliku töötaja (peamiselt) teatmematerjali kogumisest Muhus ja Ida-Saaremaal.²⁵⁰ Kui Kaljuvee arvas kogumistööle kasu olevat kohalikus ajalehes ilmunud eelinformatsioonist, siis Võti puhul seda väita ei saa. Nimelt oli hea vastuvõtuga ning edukas retk Muhus ilma eelinformatsioonitagi. Seevastu eelinformeeritud saarlaste puhul ollakse kiitusega tagasihoidlikumad. Muidugi olid Kaljuvee ja Võti ekspeditsioonid erinevad, esimene keskendus hoogsale vanavara kogumisele, teine valdavalt teatmematerjali hankimisele.

²⁴² Tiina Võti matkapäevik Vändra kihelkonda 17.06–01.07.1958.a. ERM TA 396. L 27.

²⁴³ Uudo Ripsi reisipäevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388. L 24.

²⁴⁴ Samas. L 34.

²⁴⁵ Artikli tervikteksti vt lisa 3.

²⁴⁶ Kaljuvee, Grigori. Koguge vanavara! – *Sotsialismi Võit*, 21. juuni 1958. Lk 4.

²⁴⁷ G. Kaljuvee ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda 15.06.–28.06.1958.a. ERM TA 392. L 18–19.

²⁴⁸ Kalits, Vilve. Liiv, Ildike. Mõtteid esemelise vanavara kogumistööst Vändra rajoonis. – *Sotsialismi Võit*, 26. juuni 1958. Lk 4.

²⁴⁹ Tiina Võti matkapäevik 1957.a. suvel. ERM TA 375. L 43.

²⁵⁰ Võti, Tiina. Säilitame oma rahva loomingu! – *Punalipp*, 16. juuli 1957. Lk 4.

ERMi tagasiside läbi üleriigilise ajalehe ulatuslikust etnograafilise materjali kogumisest Haapsalu ja Vändra rajoonis andis teada kogumistulemustest nii esemete hulga kui teatmematerjali kohta, tuues nimeliselt esile lahkeid annetajaid.²⁵¹

Kokkuvõtvalt oli kohalike inimeste suhtumine ERMist kogumistööle saadetud kultuuriainese kogujatesse valdavalt vastutulelik ja heatahtlik. Sageli veedeti ka vaba aega kohalike seltsis võttes osa kultuuri- ja seltsielust. Töö piiritsoonides tõi aga muuseumi rahvale tahestatmata kokkupuuteid piirivalvuritega, mis Vormsile minekul koguni suuremaid sekeldusi põhjustas.

²⁵¹ Linnus, Jüri. Koguti vanavara. – *Rahva Hääl*, 26. juuli 1958. Lk 2.

KOKKUVÕTE

Kaduva kultuuriainese kogumise ekspeditsioonid olid ERMi põhiliseks tegevussuunaks kogude täiendamisel nii vanavara kui teatmematerjaliga. Kogumistöö peamine eesmärk oli tagada kadumisohtu oleva rahvakultuuri võimalikult suurel määral säilimine. Antud töö vaatles ERMi ekspeditsioone aastatel 1957–1958, mil kogumistöö kattis vaid väikese osa Eestist. Ometi on tegemist oluliste aastatega seetõttu, et maailmasõdade ajal ja järel soikunud ekspeditsioonid sai hoo sisse just 1958. aastal ning kogumistöö, eriti talurahvakultuuri vallas, jäi muuseumi tähtsaimaks prioriteediks nõukogude aja lõpuni.

Rahvakultuuri kogumistöö lasus enamuses ERMi töötajate õlul. Tartu Ülikoolis etnograafia või rahvaluule eriala omandanud teaduslike töötajatega võrdväärselt osales vanavara kogumisel ERMi fotograaf Uudu Rips. Erinevalt muuseumi algusaastatest oli 1957. ja 1958. aasta ekspeditsioonidel naiste osakaal suurem.

Kogumistöö toimus kihelkonniti nagu muuseumi algusaegadelgi. Kuuajalisele vanavara suurokogumisele Noarootsi, Vormsi, Tori ja Vändra kihelkonda saadeti seitse muuseumi töötajat, neist kahel tuli plaaniväliselt ka Ruhnus esemeid koguda. Kuna Rootsi lahkunud rannarootslastest maha jäänud esemed olid kõige suuremas hävimisohtu, siis rõhus muuseum kogumistööga just Rannarootsi aladele. Lisaks vanavara kogumisele oli teaduslikele töötajatele ette nähtud 4–6 nädalased uurimusliku suunitlusega matkad. Uuritavatel aastatel käidi teatmematerjali kogumas Rõuge, Urvaste, Vaivara, Kuusalu, Ambla, Järva-Madise, Pöide, Karja ja Mustjala kihelkonnas ning Muhu, Vormsi ja Kihnu saarel. Vanavara kogumise ekspeditsioonil tegeleti põhiülesande kõrvalt mingil määral ka teatmematerjali kogumisega ning vastupidi – uurimusliku suunitlusega matkadelt toodi kaasa väiksemas mahus vanavara.

Ekspeditsioonidelt üritati muuseumile leida võimalikult palju vanu tekstiil ja puitesemeid. Eriti suurt huvi tunti rahvariiete vastu, mille kandmise traditsioon oli 19. sajandi teisel poolel kadunud. Vanad tekstiilesemad olid sageli kaltsuks kantud või ära koitanud, seetõttu jäid tervete ja korralike rahvariiete leiud pigem tagasihoidlikeks. Kokku korjati ka üpris räbalaid ja koitand tekstiile, mis viis ulatusliku koitamisprotsessini ning sai kogude säilitamisele suureks probleemiks. Vanu puuesemeid ohustas valdavalt tuleroaks saamine, eriti saartel, kus oli vähe küttepuid. Vaatamata sellele oli üle poole muuseumisse toodud esemetest just puust. Üldiselt olid

inimesed lahked esemeid muuseumile (valdavalt) kinkima, kaasaarvatud päranduseks saadud esivanemate näputööd. Mõne eseme kätte saamiseks tuli küll natuke rohkem vaeva näha ning vahel see ei õnnestunudki.

Maal ringi liikuvad vanavarakorjajad tekitasid oma tegevusega kohalikes inimestes elevust ning kohati tajuti kaasaelamist muuseumi ettevõtmisele. Leidus üksikuid tõredaid inimesi, kes pidasid vanavara kogumist vanade esemete pilkamiseks. Teatud tõrjuv suhtumine muuseumi töötajatesse tulenes ilmselt pererahval käsilolevatest (hooaja)töödest, kuna suvine kogumistöö toimus ajal, millesse mahtusid maainimestel nii kartuli panek kui heina koristus.

Muuseumist kogumistööle saadetud töötajad pidid kogumispiirkonda iseseisvalt kohale jõudma, sõites tavaliselt rongi või bussiga. Tagasi Tartusse võis sõit kulgeda ka veoautol või lausa kolikoorma otsas. Erandiks oli arstiabi vajanud Ildike Liivile sanitaarlennuki järgi saatmine Vormsile. Ruhnu, Kihnu ja Vormsi ekspeditsioonidele minek osutus kõige keerulisemaks ebaregulaarse paadiühenduse tõttu. Ekspeditsiooni piirkonnas liiguti jalgsi ja muuseumist kaasa antud jalgratastega, mida loodus- või ilmaolude tõttu oli aeg-ajalt raske kasutada, samuti vajasid jalgrattad nii mõnigi kord parandamist. Vanavara kogujate eneste mureks jäi ka öömaja leidmine ning selle otsimisega tegeleti alles kohale jõudes. Valdavalt saadi ööbimiskohad koolimajades või internaatides, aga ka taludes või mõnel kolhoosi pinnal. Toidupoolise hankimisel osutus väga oluliseks kohalike inimeste poolt pakutud söök ja jook.

Töö piiritsoonides tõi muuseumi inimestele nii väiksemaid kui suuremaid kokkupuuteid piirivalvega. Tõsisemat asjaajamist vajas Vormsile minek, sest esimesel korral ajas piirivalve ERMi töötajad saarelt minema. Erinevate ametiasutuste kaudu tuli vanavara kogujatel iseseisvalt, muuseumi abita, Vormsile pääsemiseks load hankida.

ERMi poolne ekspeditsioonide korraldus oli üpris detsentraliseeritud, piirdudes vaid kogumispiirkonna määramisega ning vanavara kogujatele jalgrataste, portfelli ja vahel fotoaparaatide kaasa andmisega. Eduka kogumistöö tagas ekspeditsioonidele saadetud ERMi töötajate sisemine kutse ja kohusetunne.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Eesti Rahva Muuseumi arhiiv (ERM A):

Aastaaruanne 1957. ERM A f 1, n 1, s 119.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi 1958.a. tööplaan. ERM A f 1, n 1, s 131.

ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi teaduslike töötajate koosolekute protokollide raamat 19. II 1955 – 8. XII 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 99.

ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi ühiskonnateaduste osakonna büroo koosolekud 1958. ERM A f 1, n 1, s 129.

Habicht, Tamara Mihhaili t isikutoimik. ERM A f 1, n 2k, s 320.

Isiklik toimik Võti, Tiina Jaani t. ERM A f 1, n 2k, s 286.

Jaagosild, Endla Karli t isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 307.

Kaljuvee, Grigori Jaani p isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 148.

Luts, Arved Augusti p isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 267.

Rips, Hudu Johannese p isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 100.

Tööaruanded 1958.a. ERM A f 1, n 1, s 132.

Tööplaan 1957.a. ERM A f 1, n 1, s 118.

Voolmaa, Aino Aleksandri t isiklik toimik. ERM A f 1, n 2k, s 293.

Eesti Rahva Muuseumi topograafiline arhiiv (ERM TA):

Aino Voolmaa ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 393.

Aino Voolmaa komanderingu päevik. 28.VII – 12.VIII 1958.a. ERM TA 378.

Aino Voolmaa välitööde päevik Noarootsi kihelkonda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 381.

Endla Lõokese ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda. 15.06.–02.07.1958.a. ERM TA 394.

Endla Lõokese matkapäevik 11.07.–17.07.1958.a. ERM TA 379.

Endla Lõoke välitööde päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 3.06.–14.06.1958.a. ERM TA 382.

ENSV TA Etnograafiamuuseumi teadusliku töötaja Arved Lutsu etnograafiliste välitööde käigu päevik Narva, Narva-Jõesuu ja Vaivara kihelkonnas 22.06.–15.07.1958.a. ERM TA 390.

Fotograaf Uudo Ripsi ekspeditsiooni päevik Noarootsi kihelkonda Riguldi valda. 2.06.–14.06.1958.a. ERM TA 383.

G. Kaljuvee ekspeditsioonide päevik Noarootsist. 6.06.–14.06.1958.a. ERM TA 385.

G. Kaljuvee ekspeditsioonipäevik Vändra kihelkonda 15.06.–28.06.1958.a. ERM TA 392.

Ildike Liivi ja Vilve Kalitsa reisiväevik (3 vihikut) 2.07–20.08.1958. ERM TA 391.

Ildike Liivi reisiväevik Karja ja Mustjala kihelkonda. 7. juuli – 5.aug. 1958.a. ERM TA 376.

Päevik Tamara Habicht`i välitööde kohta (9.–28. juuni 1958). Teema: Kagu-Eesti ehitised Urvaste kihelkonnas. ERM TA 389.

Tamara Habichti ehituste plaanistamise ja joonistamise välitööde päevik 10.–16.08. ja 19.–28.08.1958.a. ERM TA 387.

Tiina Võti matkapäevik 1957.a. suvel. ERM TA 375.

Tiina Võti matkapäevik. 1958.a. ERM TA 380.

Tiina Võti matkapäevik Vändra kihelkonda 17.06–01.07.1958.a. ERM TA 396.

Uudo Ripsi reisiväevik alates 15. juunist 1958.a. kuni 29. juunini. ERM TA 388.

Vilve Kalitsa ekspeditsioonipäevik. 1958.a. ERM TA 377.

Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisiväevik ekspeditsioonilt Ruhnu. 7.08.–14.08.1958.a. ERM TA 386.

Vilve Kalitsa ja Ildike Liivi reisiväevik Vändra kihelkonda. 1958.a. ERM TA 395.

Vilve Kalitsa Kihnu ekspeditsioonipäevik. 1957.a. ERM TA 371.

Vilve Kalitsa Kihnu päevik. 1957.a. ERM TA 369.

Publitseeritud allikad ja kirjandus

Aruanne Etnograafia Muuseumi tegevusest 1958. aastal. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 264–268.

Čivkule, Elga; Jefremova, Lidia; Luts, Arved. Muutused Nõukogude Eesti ja Nõukogude Läti kalurite kalapüügitehnikas, kultuuri ja elu-olus. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1965. Lk 40–49.

Eisler, Hele; Luts, Arved. Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi korrespondentide võrgu tööst. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 312–331.

Habicht, Tamara. Eesti saun. Tallinn: Valgus, 1972.

Habicht, Tamara. Eesti saun. Tallinn: Ilo, 2008.

- Habicht, Tamara. Ehiselementidest eesti taluarhitektuuris. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 126–169.
- Habicht, Tamara. Kagu-Eesti taluehitused XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul: dissertatsioon ajalookandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tartu: Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum, 1965.
- Habicht, Tamara. Laudad Kagu-Eestis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 55–101.
- Habicht, Tamara. Materjale elamu ja elamusisustuse kohta Jakob Hurda rahvaluulekogudes. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 1984. Lk 131–172.
- Habicht, Tamara. Materjale Pihkva oblasti eesti asukate ehitustest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 63–100.
- Habicht, Tamara. Rahvapärane arhitektuur. Tallinn: Kunst, 1977.
- Habicht, Tamara. Rehielamu Kagu-Eestis 19. sajandi teisel poolel. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafiamuuseum, 1961.
- Habicht, Tamara. Taluõuest ja mõnedest kõrvalhoonetest Kagu-Eestis XIX sajandi teisel poolel. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 88–152.
- Habicht, Tamara. Veiselaut Eestis 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII*. Tallinn: Valgus, 1973. Lk 54–100.
- Ildike Jaagosild – 70. – *Muuseum* nr 2 (15). Peatoimetaja Aleksei Peterson, (tegevtoimetaja Ildike Jaagosild). Tartu: Eesti Muuseumiühing, 2003.
- In memoriam. Uudu Rips. – *Teekäija* nr 3. Peatoimetaja Erki Tamm. Tallinn: Sõnassepp OÜ, 2010.
- In memoriam, Vilve Kalits. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamatut XL*. Peatoimetaja Heiki Pärdi. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1994. Lk 220–221.
- International Concil of Museums (Museum Definition) <http://icom.museum/the-vision/museum-definition.html>, vaadatud: 12.03.2015.
- Jaagosild, Endla. Eesti kali. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 240–264.
- Jaagosild, Ildike. Etnograafiamuuseumi esemekogude täiendamine a. 1966–1970. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVI*. Tallinn: Valgus, 1972. Lk 276–296.
- Jaagosild, Ildike. Laudad Lääne-Eestis ja saartel. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, 1969. Lk 163–194.
- Jaagosild, Ildike. Loomade ajutisest pidamisest rehetas. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1965. Lk 87–106.
- Jaagosild, Ildike. Loomade karjatamine Nõukogude Eesti külas. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 272–295.

- Jaagosild, Ildike. Rehealune talvise looma-pidamisruumina Lääne-Eestis ja saartel. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 40–62.
- Jaagosild, Endla. Rukki kuivatamine põllul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVI*. Tallinn: Valgus, 1972. Lk 95–118.
- Jaagosild, Endla. Suviteravilja põllul kuivatamisest Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII*. Tallinn: Valgus, 1973. Lk 128–152.
- Jaagosild, Endla. Teraviljakoristusriistadest Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXI*. Tallinn: Valgus, 1978. Lk 48–79.
- Jaagosild, Endla. Tuulamine Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, 1969. Lk 126–162
- Jaagosild, Endla. Tööga tasumise viisid Eesti külas 20. sajandil. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIII*. Tallinn: Valgus, 1983. Lk 140–149.
- Jaagosild, Ildike. Uued esemed Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi kogudes. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII*. Tallinn: Valgus, 1973. Lk 272–288.
- Jaagosild, Endla. Viljakoristustöödega seotud traditsioone ja kombeid Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 29–46.
- Jaagosild, Endla. Viljalõikustalgud Eestis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 47–61.
- Karma, Melanie; Voolmaa, Aino. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat, 1981. Kalits, Vilve. Eesti pulmad: traditsioon ja nüüdisaeg. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.
- Kalits, Vilve. Kaasaegsete pulmade kujunemisloost. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 7–28.
- Kalits, Vilve. Kihnlaste elatusalad XIX sajandi keskpaigast XX sajandi keskpaigani. Kihnu: Sihtasutus Kihnu Kultuuriruum, 2006.
- Kalits, Vilve. Kihnlaste kalastusest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 166–202.
- Kalits, Vilve. Kihnlaste kiviveost. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 169–190.
- Kalits, Vilve. Kihnlaste meresõitudest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 80–98.
- Kalits, Vilve. Tähtpäevatraditsioonide kujunemisest Tartu Riiklikus Ülikoolis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 250–264.
- Kalits, Vilve. Töökollektiivide hinnangud töötraditsioonidele. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIII*. Tallinn: Valgus, 1983. Lk 23–29.
- Kaljuvee, Grigori. Eesti rahvapärased laste mänguasju. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1964. Lk 210–237.
- Kaljuvee, Grigori. Eesti rahvapärased mänguasju. Tartu: Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum, 1964.
- Kaljuvee, Grigori. Häll. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 265–301.

- Kaljuvee, Grigori. Töökuse kasvatamine lastes eesti rahvatraditsiooni järgi. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 234–263.
- Konksi, Karin. Etnograafiamuuseumina Nõukogude Eestis 1957–1991. – *Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat*. Koostaja Piret Õunapuu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2009. Lk 250–355.
- Liiv, Ildike. Ühiskarjatamisest Saaremaal. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 38–79.
- Linnus, Jüri. Etnograafia Muuseumi teatmematerjali kogudest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1959. Lk 300–312.
- Luts, Arved. Abiellumisest Võru rajoonis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 225–248.
- Luts, Arved. Algelistest kalapüügiviisidest Eesti mererannikul. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 203–210.
- Luts, Arved. Avanäitusest esimese püsiekspositsioonini. Eesti Rahva Muuseumi näitused 1945–1950. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLV*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2001. Lk 37–66.
- Luts, Arved. Eesti kalapüügiriistad. Tallinn: Kunst, 1970.
- Luts, Arved. Eesti kalurite ajutised rannaalamud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 67–94.
- Luts, Arved. Eesti põhjarandlaste kartulivedu Soome. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 102–133.
- Luts, Arved. Eesti randlaste kalastusega seotud tavade sotsiaalne funktsioon. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXI*. Tallinn: Valgus, 1978. Lk 121–148.
- Luts, Arved. Etnograafiamuuseumi kaasaja uurimise ekspeditsiooni tööst 1962. aastal. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1964. Lk 243–250.
- Luts, Arved. Kalastusalase materjali kogumine korrespondentide kaasabil. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXII*. Tallinn: Valgus, 1981. Lk 161–173.
- Luts, Arved. Märkmeid Audruranna kolhoosi kaluriperede majanduselust. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 19–37.
- Luts, Arved. Rändpüügist Eesti merekalastuses. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 129–168.
- Luts, Arved. Soomlaste silgukaubandus Viru rannikul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn: Valgus, 1969. Lk 288–318.
- Luts, Arved. Tartu ülikooli üliõpilaste etnograafiaalased tööd. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 1990. Lk 207–223.
- Luts, Arved. Tartu ülikooli üliõpilaste etnograafiaalased tööd 1989–1993. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1994. Lk 207–219.

- Luts, Arved. Teel juubelile. Tagasivaade Eesti Rahva Muuseumi 50. Aastapäevale ja selle eelloole. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1999. Lk 11–49.
- Luts, Arved. Võrgumajad Eesti mererannikul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV*. Tallinn: Valgus, 1971. Lk 22–54.
- Lõoke, Endla. Kanepitoidud Eestis. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1960. Lk 191–202.
- Lõoke, Endla. Toidust eesti külas XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi alguses. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 68–87.
- Lõoke-Jaagosild, Endla. Rapla rajooni talurahva toidust tänapäeval. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1964. Lk 7–19.
- Moora, Harri. Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1957.
- Nigul, K.; Voolmaa, Aino. Eesti Rahvarõivaid. Tallinn: Eesti Raamat, 1968.
- Peterson, Aleksei. 75 aastat Eesti NSV Riiklikku Etnograafiamuuseumi. Tallinn: ENSV Kultuuriministeerium, 1984.
- Peterson, Aleksei. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Valgus, 1964.
- Peterson, Aleksei. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Valgus, 1970.
- Peterson, Aleksei. Udmurdi päevik. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2006.
- Peterson, Aleksei. Varaaait: ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Tallinn: Valgus, 1986.
- Pärdi, Heiki. Eesti etnoloogide aukartus elu ees: välitööpäevikud kultuuriuurimise allikana. – *Allikad ja uurimused*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1995. Lk 67–86.
- Pärdi, Heiki. Kriitilise pilguga Eesti Rahva Muuseumi esemekogumise poliitikast. – *Keel ja kirjandus*. 1991 nr 1. Lk 561–562.
- Rüütel, Ingrid. Ida-Virumaa rahvakultuurist. Tallinn: Infotrükk, 1992.
- Sang, Joel. Theodor Saar – sild üle sajandite. – *Kihnu Jõnnust Kihnu Virveni*. Koostaja Svea Aavik. Pärnu: Kihnu Kultuuri Instituut, 2009. Lk 48–55.
- Sarv, Ain. Eestirootslased. – *Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud*. Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999. Lk 147–156.
- Sikka, Toivo. In memoriam, Aino Voolmaa. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLIV*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2000. Lk 307–310.
- Sikka, Toivo. In memoriam, Tamara Habicht. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLV*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2001. Lk 254–256.
- Viires, Ants. Etnograafia arengust Eesti NSV päevil (1940–1990). – *Muunduv rahvakultuur. Etnograafilisi uurimusi*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1993. Lk 5–40.

- Viires, Ants. Elukogemusi Eesti NSV algaegadel. – *Tuna* nr 4 (29). Tallinn, 2005.
- Voolmaa, Aino. Eesti rahvarõivaseelikud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV*. Tallinn: Valgus, 1971. Lk 106–149.
- Voolmaa, Aino. Fr. R. Kreutzwaldi käsikiri Virumaa rahvarõivastest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1959. Lk 219–248.
- Voolmaa, Aino. Lääne-Eesti saarte rahvarõivaste omapärast. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIX*. Tallinn: Valgus, 1976. Lk 189–212.
- Voolmaa, Aino. Materjale rahvarõivaste kohta Jakob Hurda rahvaluulekogudes. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 1990. Lk 9–47.
- Voolmaa, Aino. Meestepüksid eesti rahvarõivastes. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 22–46.
- Voolmaa, Aino. Põll eesti rahvatraditsioonis. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVIII*. Tallinn: Valgus, 1975. Lk 113–166.
- Voolmaa, Aino. Rõivastuse areng Sindis, Kilingi-Nõmmel ja Abja-Paluojaal ajavahemikus 1890–1940. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 289–312.
- Voolmaa, Aino. Tähelepanekuid vepslaste rõivastusest ja naiste käsitöödest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXII*. Tallinn: Valgus, 1967. Lk 214–239.
- Voolmaa, Aino. Täiendavaid andmeid Kirde-Eesti naiste rahvarõivaste kohta. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 212–233.
- Voolmaa, Aino. Võru rajooni maaelanike rõivastus. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 117–163.
- Voolmaa, Aino. Õlakatted ehk ülevisked eesti naise rõivastuses. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 1984. Lk 70–81.
- Võti, Tiina. Eesti talupoja toolid. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXI*. Tallinn: Valgus, 1978. Lk 103–120.
- Võti, Tiina. Lääne-Eesti saarte õllekannud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*. Tallinn: Valgus, 1968. Lk 203–234.
- Võti, Tiina. Muhu kaasaegsest elamuisustusest. – *Etnograafia Muuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1962. Lk 176–211.
- Võti, Tiina. Samaara kubermangu eestlaste pulmatraditsioonidest. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tallinn: Valgus, 1990. Lk 140–154.
- Võti, Tiina. Samaara kubermangu Novousseni maakonna eesti asukate ehitustest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVII*. Tallinn: Valgus, 1989. Lk 104–131.
- Võti, Tiina. Samaara kubermangu Novousseni maakonna eesti asustuse kujunemisest (1855–1917). – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 1984. Lk 118–130.
- Võti, Tiina. Talutoa sisustus. Tallinn: Kunst, 1984.

Võti, Tiina. Volgamaa eestlaste haridus- ja kultuurielust. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLI*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1996. Lk 149–166.

Võti, Tiina. Volgamaa eestlaste naiste käsitöödest. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1994. Lk 91–104.

Võti, Tiina. Volgamaa eestlaste toidust. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1992. Lk 138–155.

Võti, Tiina. Võru rajooni maaelamute sisustusest. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXI*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1966. Lk 80–116.

Võti, Tiina. Õllekannud. Tallinn: Kunst, 1986.

Värv, Ellen. Riietumine ja rahvarõivad. – *Eesti rahvakultuur*. Teine, täiendatud trükk. Koostanud ja toimetanud Viires, Ants ja Vunder, Elle. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2008. Lk 289–290.

Õunapuu, Piret. Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2009.

Õunapuu, Piret. Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2011.

Моора, Харри. Эстонская народная одежда XIX и начала XX века. Таллин: Эстонское Государственное Издательство, 1960.

Perioodika

Jaagosild, Ildike. Loomade karjatamine endisajal. – *Maakodu*, 1996, nr 5.

Jaagosild, Ildike. Loomade karjatamine endisajal. – *Maakodu*, 1996, nr 7.

Jaagosild, Ildike. Loomade karjatamine endisajal. – *Maakodu*, 1996, nr 8.

Kalits, Vilve. Liiv, Ildike. Mõtteid esemelise vanavara kogumistööst Vändra rajoonis. – *Sotsialismi Võit*, 26. juuni 1958.

Kaljuvee, Grigori. Koguge vanavara! – *Sotsialismi Võit*, 21. juuni 1958.

Linnus, Jüri. Koguti vanavara. – *Rahva Hääl*, 26. juuli 1958.

Luts, Arved. Kuidas purikat püüti. – *Eesti Loodus*, 1972, nr 5.

Luts, Arved. Pilk eesti merekalastuse ajalukku. – *Eesti Loodus*, 1969, nr 5.

Lõhmus, Viktor. Jakob Hurda kultuuripreemia Heli Randlale ja Aino Voolmaale. – *Koit*, 22. juuni 1993.

Lõoke, Endla. Endisaegsed talurahva argipäevajoogid. – *Maakodu*, 1998, nr 5.

Lõoke, Endla. Kuidas vanasti reht peksti. – *Maakodu*, 1997 nr 10.

Lõoke, Endla. Kuidas vanasti reht peksti. – *Maakodu*, 1997 nr 11.

Lõoke, Endla. Viljalõikus Eesti külas 19. saj. teisel ja 20. saj. esimesel poolel. – *Maakodu*, 1996, nr 9.

Lõoke, Endla. Viljalõikus Eesti külas 19. saj. teisel ja 20. saj. esimesel poolel. – *Maakodu*, 1996, nr 10.

Puusemp, Ene. Hulk võib kergesti ühte aidata. – *Värat*, 8. oktoober 2009, nr 2.

Voolmaa, Aino. Kui vaarisad noored olid. – *Siluett*, 1970, nr 4.

Voolmaa, Aino. Põll eesti rahvatraditsioonis. – *Siluett*, 1986, nr 4.

Voolmaa, Aino. Rahvuslikke ehteid. – *Siluett*, 1985, nr 3.

Voolmaa, Aino. Vikerkaareline seelik. – *Siluett*, 1970, nr 1.

Võti, Tiina. Säilitame oma rahva loomingu! – *Punalipp*, 16. juuli 1957.

Normatiivaktid

Eramuuseumide riigistamise seadus. Antud Vabariigi Presidendi dekreedina 23. augustil 1940. a. – *Riigi Teataja*, 1940, nr 109, art 1105.

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu otsus 11. septembril 1940 – *ENSV Teataja*, 1940 nr 8, art 66.

Sihtasutise „Eesti Rahva Muuseumi“ põhikiri. Vabariigi Valitsuse poolt 11 veebruaril 1931 kinnitatud. – *Riigi Teataja Lisa*, 1931, nr 16. Lk 454–456.

SUMMARY

THE EXPEDITIONS OF THE ESTONIAN NATIONAL MUSEUM TO COLLECT THE MATERIAL AND INTELLECTUAL HERITAGE IN 1957–1958

The Estonian National Museum (ENM), established in 1909, operated in support of population until 1940 – the time when museum was nationalised by the soviet power. No matter time nor polity, museum can not exist without the collection. One of the vital method to amend the collection is to conduct expeditions to collect obsolescent cultural heritage. After the II WW the ENM was busy to gather and organise their assets evacuated previously. Therefore expeditions were left aside. In 1950 the management of the ENM was replaced and substituted by inexperienced cadre resulting in retarded collecting. New wave of expeditions started in 1958, focusing on national culture of farmstead. The focus remained as priority till the end of the soviet time.

The aim of this bachelor theses is to provide an overview of expeditions of the ENM during 1957–1958 in order to: introduce the staff who participated in expeditions; study in what areas collecting work took place; present what was collected; examine the attitude of population towards the collectors. Main study-question is how the ENM conducted the collecting of obsolescent cultural heritage in 1957–1958. The study focuses on the scholar staff of the ENM.

Current study is based mainly on archive materials of the ENM, namely work-schedules of that time, meeting protocols and personal files as well as diaries of expeditions retained in topographical archive of the museum.

Study comprises of introductory part, five chapters and of summary. The first chapter gives overview of the staff of the ENM that conducted collection in 1957–1958, looking also at their study-fields and main publications. In the second chapter the expeditions target-areas are presented. The third chapter covers assets what were looked for and collected during expeditions. The fourth chapter examines logistical support issues of the field-work such as transportation and accommodation, including provided equipment. The last chapter focuses on the attitude of population towards the collectors of cultural heritage.

The collecting of the national heritage was mainly responsibility of the staff of the ENM. They were subject-matter experts on ethnography or folklore having appropriate education. Comparing to the base years of the ENM in 1957–1958 there were more females within the staff.

Collecting took place by parishes as during the base years. Since the material that was left behind by the so called Beach-swedes who resettled back to Swedish was in danger of ruining, the focus of collection was aimed at their former living areas. Beside collecting the material heritage the scholar staff were tasked to conduct 4–6 week long study-trips for research purposes. Along the mission – collection of material heritage – the expeditioners also collected intellectual heritage. This could happen in opposite order as well – during the research trips some material heritage could be collected.

As much as possible the old textile and wooden craft was to be found for the museum. Special attention was directed to the national clothes. Due to the fact that old textile was worn to rag or moth-eaten, the findings of intact national clothes were rare. Therefore even tattered and moth-eaten textile was collected but this led to major spread of moth-eaten process and became a big problem in preserving the collection. Concerning wooden craft, this was often used as firewood, especially in islands because of the lack of timber. Never the less over the half of collected assets were wooden. In general people were kind to present their possessions for museum. Occasionally that was not the case, requiring more effort from the collectors, or even leaving them empty-handed.

In country-side local people were furored by the occupation of collectors and latter experienced some interest of population towards the endeavours of museum. Only few people were surly, looking at collecting as satirising old assets.

Overall, organising the expeditions was more-less decentralised, limited only with designating the collection-areas, and providing the collectors with bicycles, briefcases and occasionally with photo-cameras. Sent out from the museum, it was their own responsibility to arrive to destination. The most difficult was to travel to Ruhnu, Kihnu and Vormsi because of the very poor and irregular sea-line connections. It was also their own concern to find a place to stay for night. Usually accommodation was

organised not before but on arrival. Mostly collectors slept in schoolhouses or school's boardings, but also in local farms or in some room in property of collective farm.

Work in borderline areas resulted in contacts with border-guards, some shorter, some with more serious outcomes. It happened that getting to Vormsi was more complicated. When museum's staff first countered the border guard in the island, they were sent back to the main land. Anyhow, with support from the different institutions, collectors were able to get entrance permits without help from the museum.

LISAD

Lisa 1

Ekspeditsioonide piirkonnad ja kestvused 1957. aastal (päevikute põhjal)

Osaleja nimi	Kihelkond	Vanavara kogumine	Teatmematerjali kogumine
T. Habicht	Rõuge khk		22.08.–23.09.1957
V. Kalits	Kihnu saar		17.06.–18.07.1957
I. Liiv	Muhu saar ja Saaremaal Põide khk		01.07.–23.07.1957
T. Võti	Muhu saar ja Saaremaal Põide khk		01.07.–23.07.1957

Lisa 2

Ekspeditsioonide piirkonnad ja kestvused 1958. aastal (päevikute põhjal)

Osaleja nimi	Kihelkond	Vanavara kogumine	Teatmematerjali kogumine
T. Habicht ²⁵²	Urvaste khk		09.06.–28.06.1958
	Rõuge khk		10.08.–16.08.1958 19.08.–28.08.1958
V. Kalits	Vändra ja Tori khk	06.06.–20.06.1958	
	Kihnu		20.06.–19.07.1958
	Ruhnu	07.08.–14.08.1958	
	Vormsi		02.06.–05.06.1958 15.08.–22.08.1958
G. Kaljuvee	Noarootsi khk	06.06.–14.06.1958	
	Vändra ja Tori khk	15.06.–28.06.1958	
I.Liiv	Vändra ja Tori khk	06.06.–20.06.1958	
	Saaremaa (Muhu, Karja, Mustjala)		07.07.–05.08.1958
	Ruhnu	07.08.–14.08.1958	
	Vormsi		02.06.–05.06.1958 15.08.–19.08.1958
A. Luts	Vaivara khk		22.06.–24.06.1958 06.07.–15.07.1958
E. Lõoke	Noarootsi khk	03.06.–14.06.1958	
	Vändra khk	15.06.–02.07.1958	
	Läti Valka		11.07.–17.07.1958
H. Rips	Lääne-Nigula khk	02.06.–06.06.1958	
	Noarootsi khk	07.06.–14.06.1958	
	Tori ja Vändra khk	15.06.–29.06.1958	
A.Voolmaa	Noarootsi khk	03.06.–14.06.1958	
	Vändra khk	15.06.–01.07.1958	
	Kuusalu, Ambla, Järva-Madise khk		28.07.–12.08.1958
T. Vöti	Vändra khk	17.06.–01.07.1958	
	Saaremaa (Muhu, Karja, Mustjala)		07.07.–06.08.1958

²⁵² Mõlemas paigas kaasas joonistajad H. Kajara ja L. Rajassar

Koguge vanavara!

Vändra ja Tori ümbruses käivad ENSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi (endine Eesti Rahva Muuseum) töötajad perest perre, et koguda mitmesuguseid tekstiil- ja puuesemeid, mis on veel säilinud. Kuigi muuseum on kogumistööd teinud ligi 50 aastat, on kogumiskaart Vändra ja Tori ümbruses hõre. Et muuseum tähistab just tuleval aastal oma poolesaja – aastast tegevust, siis peab kogumistööd intensiivistama, et juubeliaastaks saaks kujundada eesti rahvuskunstist ja elu – olust ülevaatliku näituse. Kogumistöö heaks kordaminekuks saavad kaasa aidata kohapealsed elanikud ise. Tuletagu igaüks meelde, kas temal leidub pööningul, aidas, kuuris või muudes panipaikades vanu kodusel viisil valmistatud esemeid. Sellised esemed võib muuseumile annetada, kus nad teaduslikult läbitöötatuna võivad palju jutustada praegustele ja tulevastele põlvedele endisest ajast. Nendeks esemeteks on mitmesugused puunõud (lähkrid, piimapütid, tilaga lüpsikud, võikirnud, või- ja silgutoosid, kannud, kapad jm.), tööriistad ja rõivaesemed (seelikud, jakid, särgid, peakatted, võöd ja ehted). Vajalikud on ka suuremad esemed, nagu pruudikirstud, viljatünnid, linamasinad, sepalõõtsad, käsikivid, liiklusvahendid, põllutööriistad jm. Kogujate abistamiseks võiks mainitud esemetest teatada ka vastavatesse kogumispunktidesse, mis asuvad Vändras ja Tori – Selja 7 – klassilises koolis. Kogumistöö mainitud piirkondades kestab kaks nädalat. Etnograafiamuuseumi töötajad paluvad elanikkonda kogumistööle heatahtlikult kaasa aidata, et meie esivanemate käsitööd võiksid leida muuseumis kindla säilitamiskoha tulevastele põlvedele õpetuseks ja imetlemiseks.

G. Kaljuvee

²⁵³ Kaljuvee, Grigori. Koguge vanavara! – *Sotsialismi Võit*, 21. juuni 1958, lk 4.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kaidi Mõts** (sünnikuupäev: 25.05.1979)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Eesti Rahva Muuseumi vanavara ja teatmematerjali kogumise ekspeditsioonid aastatel 1957–1958“,

mille juhendaja on prof Tõnu Tannberg,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 22.05.2015

(allkiri)